

B
9(4)14

Lejnieks, K.

K. LEJNIEKS

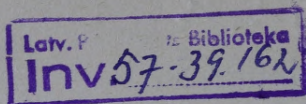
SAULES KAUKAS VARONI

VĒSTURISKS APSKATS

Ar 10 illūstrācijām
(7 zīmējumiem un 3 kartēm)

KAIJA

Rīgā, Ģertrūdes ielā № 49

Spiestuve „LATVIJA”
Rīgā, Parka ielā 8

IEVADS

1936. gada 22. septembrī paiet 700 gadi kopš slavenās Saules kaujas, kad senie zemgaļi un leiši kopīgiem spēkiem iznīcināja zobenbrāļu ordeņa savākto kaŗaspēku.

Šī bija viena no visslavenākajām kaujām mūsu tautas senvēsturē. Tā jo gaiši pierāda, ka Baltijas tautu kultūra ir bijusi tik augsta, ka tās arī kaŗa mākslā varējušas sekmīgi sacensties pat ar tādiem profesioniāliem, labi apmācītiem un teicami apbruņotiem kaŗotājiem, kādi bija zobenbrāļi un krustneši, kas klīda apkārt pa pasauli, gūdami visur uzvaras un iekaŗojumus.

Diemžēl, chronistu ziņas par šo lielo vēsturisko notikumu ir gaužam skopas. Mums nav ne tuvāka leišu-latviešu, nedz arī ordeņa savākto kaŗapulku apraksta, nav arī kaŗagājiena stratēģiskā apraksta. Tikai pašu kaujas norisi «Atskaņu chronikas» autors attēlojis nedaudzās zīmīgās rindās, uz kuŗām balstās arī vēlākie chronisti. Taču, virknējot faktus pie fakta no chronistu sniegtām ziņām, tās analizējot, salīdzinot un izskaidrojot, mēs iegūstam diezgan labi pārskatāmu laikmeta un lielās kaujas pārskatu.

Latvijas vēsture patlaban ir iegājusi jaunā posmā: mēs savu vēsturi sākam pētīt un iztulkot paši no sava viedokļa. Iedziļinoties XIII gadsimta pirmās puses notikumos, kas saistās ar Saules kauju, mēs

arī šo laikmetu ieraudzīsim jaunā apgaismojumā: ieraudzīsim savu senču cīņas citādā gaismā, nekā mums to rādījuši agrākie Baltijas vēsturnieki.

Skatīt savu senču vēsturi patiesā un neviltotā gaismā — tas ir mūsu uzdevums arī šinī grāmatā.

I

CHRONISTU ZIŅAS PAR SAULES KAUJU

1. «Atskaņu chronikas» vēstījums

1296. gadā Rēvelē pabeigtajā «Atskaņu chronikā», kuņas autors ir bijis kāds bruņnieks (to mēdz dēvēt par Alnpekes Ditleba chroniku, jo vienā norakstā ir sastopams tāds paraksts), aprakstīta ordeņbrāļu vēsture, sākot no vāciešu iebrukuma Latvijā. Tur arī atrodams plašākais Saules kaujas apraksts. Tā kā chronists kauju apraksta gadus sešdesmit pēc paša notikuma, tad, protams, viņš nav varējis būt šīs kaujas aculiecinieks, bet atstāstījis tikai to, kā bruņnieku nostātos tolaik tēlojusies šī lielā cīņā ar leišiem un zemgaļiem. Tāpēc arī chronista aprakstā nav sīkāku tēlojumu, bet tikai vispārējās norises atstāstījums.

120 rindās (1847.—1966.) lasām:

«Dzird Volkvīns, labais ordeņmestrs,
Ar' viņa brāļiem stāsts šis nests:
Ir vēl kāds garīgs ordenis,
Kur taisnīgs ir un godīgs viss,
Pie vācu nama labi klājas
Gan vārgiem, kas tur atrod mājas,
Gan bruņnieks katrs ir apgādāts.
Tāpēc uz to vien mestram prāts,
Kā savu ordeni lai tam
Viņš pievieno. Nu pāvestam
Viņš ziņu laiž, gūst piekrišanu
Un vācu namā uzņemšanu.
Diemžēl, viņš nepiedzīvo to,

Dievs lemj: viņš nāvi iemanto.

Bez vainas nāvē aizgājis
Ar viņu dažs labs krustnesis.
Tie Rīgā bija saplūduši,
Par zemi šo daudz dzirdējuši,
Kas viss jau šeit ir noticies.
Tie negrib tagad atlaisties
Un mestru gaužam lūgties māķ,
Lai vasarā viņš kaŗu sāk.
Fon Hazeldorfs, kāds dižciltis,
Bij visas pūles pielicis,
Tāpat fon Dannenberg, grāfs brašs.
Liels varoņpulks tā gaužam kņāš
Uz leišiem kauties raujas.
«Būs tur jums ļoti niknas kaujas,»
Teic mestrs Volkvīns. «Pieminiet
Šos vārdus, kad jums slikti iet.»
Tie teic, tos vārdus dzirdējuši:
«Tik tādēļ šurp mēs atnākuši.»
Vai nabagi, vai bagātnieki,
Tos gaida kaŗa prieki.
Tad mestrs Volkvīns ļaudis vāc
Un teic: «Tas iraid Dieva prāts,
Ka šinī vietā stāvam mēs.
Gan viņa roka sargāt spēs,
Ja kaŗot ļoti tīkas jums,
Tik dodiet mazliet laika mums,
Tad aši aizvedīšu jūs,
Kur visa kā papildnam būs.»
Nu krievus palīgā viņš sauc,
Tie viņam blakus stāties trauc.
Nāk lieliem pulkiem igauņi
Kā labprātīgi palīgi,
Un latvji, lībji ceļas kājās,
Tie arī negrib palikt mājās.
Nu krustaneši priecājas
Un visi kopā pulcējas.
Ar kaŗapulku varenu

Nu ceļu sāk uz Lietuvu,
Pār klajumiem un upēm trauc,
Kur ik uz soļa šķēršļu daudz,
Līdz beidzot tanī zemē nāk,
Tur laupīt, dedzināt tie sāk,
Un tur dažs pulks, kā vēlējās,
Nu siroja, cik patikās,
Pa visu zemi līksmodamies.
Ap Sauli mājup pagrieždamies,
Caur purviem, siliem jādami,
Tie sastop tādu nelaimi,
Ko grūt bij kādam pareģot.
Pie kādas upes apstājot,
Tie pēkšņi ienaidniekus mana.
Dažs labs jau bija Rīgā gana
It braši kauties lielījies.
Nu mestrs, viņiem tuvojies,
Tā saka: «Laiks nu cirst un sist,
Lai kaunā nevaram mēs krist.
Kad pirmās rindas nogāzīsim,
Mēs brīvu ceļu izcirtīsim,
Lai varam mājup šauties.»
«Te nevēlamies vis mēs kauties,»
Dažs varonīgais vīrs nu teic.
«Bez zirgiem kā lai kauju veic,
Kur kājnieks vien var purvā brist?»
Tad mestrs teic: «Var galvas krist
Jums ar', ja zirgu ir tik žēl.»
Kas būs, to pareģo viņš vēl.
Bet pagāni jau tuvumā.
Nu otra rīta agrumā
Grib kristīgie bez kaujas vākties,
Bet pagāni sāk virsū mākties,
Tā kauja purvā jāsāk vien,
Tiem spēki zūd, tie mūk un skrien,
Tos pagāni kā bābas kauj,
Dažs varonis nu krizdams blāuj,
Bez ieročiem ar tukšām rokām

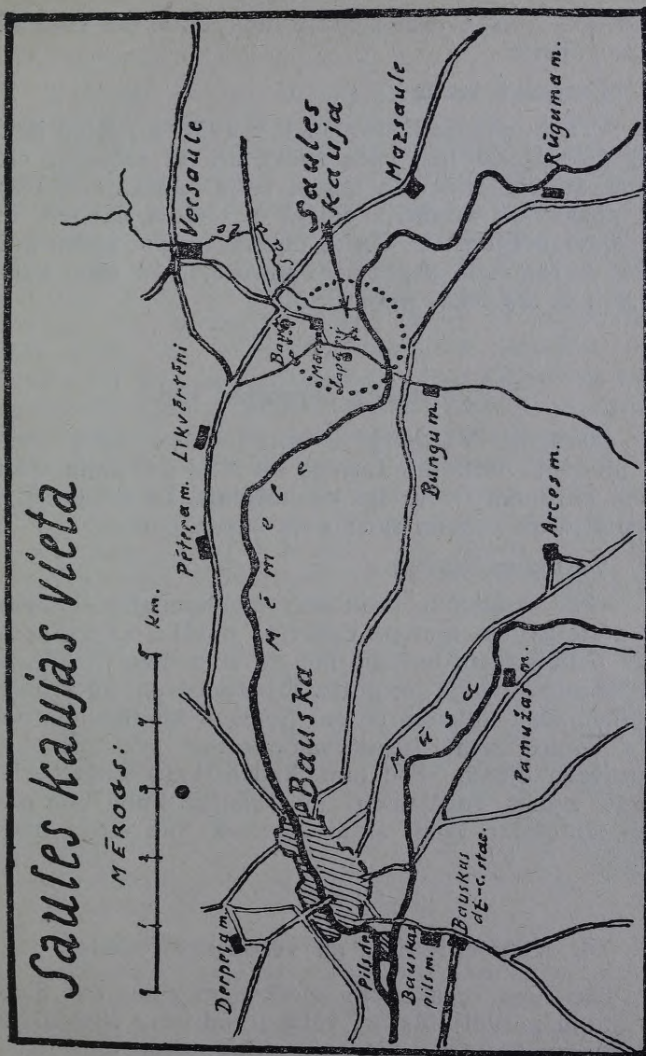
Tā daudzi nāvi gūst ar mokām,
 Bet tiem, kas izmīsuši muka,
 Tad zemgaļi vēl virsū bruka,
 Bez žēlastības sita tos,
 Ir nabagos, ir bagātos.
 Tik mestrs ar saviem brāļiem grib
 Vēl kauties, šķēpi rokās zib,
 Kad zirgi mūklājā tiem grimst,
 Vēl kājās kauties neaprimst,
 Un pirms tie pārvarēti krīt,
 Vēl paspēj dažu nāvē dzīt.
 Grib mestrs Volkvīns mierināt,
 Tos brāļus, kas tam ir vēl klāt.
 Bij četrdesmit astoņi
 Tā niknās kaujās krituši,
 Kas bēga, tiem ar' lemts bij krist,
 Tos leiši steidzās kokiem sist.
 Dievs viņu dvēseles lai sargā,
 Tie visi krita kaujā bargā,
 Tāpat ar' krustnesis dažs labs,
 Kam kauliņus nav sedzis kaps.
 Lai Dievs nu žēlīgs visiem tiem
 Un piepūlcē tos pestītiem.
 Gals mestram Volkvīnam bij grūts,
 Daudz brāļiem beidza pukstēt krūts.
 Par mestru bijis, varu nesot,
 Viņš deviņpadsmit gadus esot.
 Jūs zināsīt no nostāstiem,
 Cik Dievs bij žēlīgs laikiem tiem.
 Kas bij šo gadu gājumos,
 Es vairāk stāstīt nevēlos.»

2. Novgorodas chronikas ziņas

I Novgorodas chronika, kā mēdz domāt, uzrakstīta XIV gadsimtā. Tā kā tās uzrakstīšanas laikā notikums ir bijis jau vēl tālākā pagātnē, tad apraksts ir vēl īsāks. Šeit ir gan tuvāks norādījums par

Saules kaujas vieta

MĒROGS:

krievu — pliskaviešu piedalīšanos Volkvīna rīkotajā kara gājienā.

Chronikā lasām:

«Tanī pašā gadā (6745., t. i. 1237. g.) Rīgā ieradās no aizjūras lieli vācu spēki, un tur salasījās visi kopā, arī rīdzinieki un igauņi (vsja čudskaja zemļa), un pliskavieši aizsūtīja palīgā 200 vīrus, lai ietu uz bezdievīgo Lietuvu. Un tā notika, ka par mūsu grēkiem bezdievīgie pagāni tos uzvarēja, un tikai katrs desmitais atgriezās mājās.»

3. Vartberga chronikas ziņas

Hermanis Vartbergs ir bijis teutoņu ordeņa brālis un sācis darboties Latvijā ap XIV gadsimta vidu. Viņa chronikā ir svarīgs norādījums, ka arī kurši ir piedalījušies ordeņa sarīkotajā kara gājienā.

Vartbergs stāsta:

«Pēc daudzām slavenām un laimīgām kaujām ar neticīgajiem mestrs Volkvīns uzsāka kara gājieni pret neticīgajiem leišiem, bet tie viņu nokāva līdz ar Hazeldorpa kungu un grāfu Dannenbergu, 50 ordeņa brāļiem un daudziem citiem ticīgiem ļaudīm, tas notika Saules zemē (terra sauleorum) sv. mocekļa Maurīcija dienā. Pēc tam, kad bīskaps Engelberts, kuršu zemes garīdznieki un kristītie kurši bija pilnīgi iznīcināti, kurši atkal atgriezās pie savas neticības.»

4. Citu chronistu un vēsturnieku ziņas

Pēc šiem vecākajiem aprakstiem ziņas par Saules kauju parādījušās arī vēlāko gadsimtu chronikās, kā piem. Baltasara Rusova «Livonijas chronikā» (1577. g.), Maurīcija Brandisa «Vidzemes vēsturē»

(1600. g.), Tomasa Hjerna «Igaunijas, Lībijas un Latvijas vēsturē» (XVII g. s.) u. c.

Kad īsti notikusi Saules kauja? «Atskaņu chronika» gadu nemin, Novgorodas chronika norāda uz 1237. (6745.) gadu, Rusovs un Brandiss to attiecina uz 1238. gadu, Hjerns — uz 1237. gadu. Vēlākie vēsturnieki, pamatodamies uz citiem vecākiem datiem, nodibinājuši, ka Saules kauja notikusi 1236. g. Tā Arnts savā «Vidzemes chronikas» II d. (1753.), atsaucas uz Stades Alberta ziņām, norāda, ka kauja notikusi sv. Maurīcija dienā (t. i. 22. septembrī) 1236. gadā. Sv. Maurīcija diena, kā redzējām, pieminēta arī Vartberga chronikā. Tāpat Gadebušs savā «Vidzemes gada grāmatas» I daļā (1780.), vēl atsaukdamies uz kādu XIII gadsimta autoru (annales Albiani), arī nosaka 1236. gadu. To apstiprina vēl arī kāda pāvesta Gregora bulla, kas datēta ar 1237. gada 12. maiju (tā izlaista sakarā ar zobenbrāļu ordeņa pievienošanos vācu ordenim); tur sacīts, ka Saules kauja notikusi nesen (noviter); tā tad, tā varējusi notikt iepriekšējā gada sv. Maurīcija dienā.

Gadebušs pirmais aizrādījis vēl uz kādu leišu vēsturnieku, kas sniedz tuvākas ziņas par Saules kauju. Tas ir Voicechs Kojalovičs, kas savā «Lietuvas vēsturē» (I d. 1650. g.) apgaismo šo laikmetu. Pēc Gadebuša norādījuma, Vilis Plute (Olavs) pirmais no latviešu vēsturniekiem izmantojis Kojaloviča darbu, kas sniedz dažus svarīgus datus, kādu chronikās trūkst: leišus toreiz vadījis kaujā dižkunigaitis Ringauts, pirmais Lietuvas apvienotājs; tā dēls bija varenais Mintautis (Mindaugs).

Ordenmestra Volkvīna sabiedrotais bijis arī Ķijevas kņazs Svjatoslavs. Ringauts papriekšu sakāvis Ķijevas krievus un pēc tam vērsies pret Volkvīna karapulkiem, aizkrustodams tiem ceļu atpakaļ uz Rīgu. Citādi Kojalovičs atkārtο Vidzemes chronistu ziņas.

5. Kur notikusi Saules kauja?

Kur atradusies «Atskaņu chronikas» minētā «Saule» (Soule) un Vartberga «Saules zeme» (terra sauleorum)? Latvijas vēsturnieki (vācieši, krievi un latvieši) vispār turas pie uzskata, ka kauja notikusi tagadējās Vecsaules tuvumā. Archailoģiski atradumi (ieroči, sadragāti galvaskausi u. tml.) noteikti liecina, ka te kādreiz norisinājusies liela kauja. Arī šī apgabala topografija to apliecina: te tuvumā ir Mēmeles upe, apvidus zems un vietām purvains, un Vecsaules sils arī norāda, ka no seniem laikiem līdz pat mūsu dienām te vēl nav izskaustas plašās mežu joslas atliekas. Visi šie fakti atbilst «Atskaņu chronikai» aprakstam.

Ja vēl ņemam vērā, ka Volkvīns, dodamies kaņģājenā uz Lietuvu, būs gribējis sastapt Ringauta kaņģapulkus, lai tos iznīcinātu, tad viņam būs vajadzējis iet Ringauta galvaspilsētas Novogrodekas virzienā: Ķijevas kņazs, Volkvīna sabiedrotais, no dienvidiem nākdams, arī devies uz Novogrodeku. Tādā gadījumā Volkvīnam Saule bija taisni pa ceļam.

Tikai daži leišu autori chronistu «Soule» un «terra sauleorum» cenšas izskaidrot citādi: šie vārdi nozīmējot Šauļus, kas atrodas tagadējās Lietuvas teritorijā. Šādam viedoklim tomēr nav nekāda ticamības pamata: Šauļu apkārtnes topografija neatbilst «Atskaņu chronikas» aprakstam, un Šauļi arī nevarēja būt Volkvīnam pa ceļam uz Novogrodeku — Ringauda galvaspilsētu, kur tas dažus gadus pēc Saules kaujas arī miris.

Pamatojoties uz Latvijas vēsturnieku atzinumiem un archailoģiskiem atradumiem, tūrisma vadoņos tagad jau vēl tuvāk apzīmēta Saules kaujas vieta: tā esot meklējama Bauskas — Līkvērstēnu šosejas tuvumā, Čapānu māju robežās.

II

ZOBENBRĀĻU ORDEŅA STĀVOKLIS PIRMS SAULES KAUJAS

Vāczemnieki esot ieradušies Baltijā, lai sludinātu pagāniem Kristus mācību un lai kristītu tos — tā mēs esam paraduši klausīties vācu vēsturnieku stāstījumos par vācu ienākšanu Baltijā. Patiesībā gan šiem atnācējiem bija pavisam citādi motīvi. Pirmie atnācēji no Vācijas bija tirgotāji, un ļoti zīmīgs ir chronista Latviešu Indriķa nostāsts, ka salaspiļieši, kaitinādami bīskapu Meinhartu, esot saukuši: «Sveiks, rabi! Cik maksā Gotzemē vadmala un sāls?» Arī tirgotājiem līdzatnākušais garīdznieks viņu acīs bija tāds pat tirgotājs!

Vācieši vēlējās nodibināt tiešus tirdznieciskus sakarus ar krievu zemēm. Latviešu un lībiešu zemes Daugavas un Gaujas baseinā, t. i. ceļā uz krievu tirdzniecības centriem Polockā un Pliskavā, bija nevēlams šķērslis: latvieši un lībieši no svešzemju tirgotājiem prasīja muitu. Tāpēc Daugavas un Gaujas baseinu vajadzēja dabūt tieši savā varā. Tanī nolūkā vāczemnieki vispirms vērsās pret lībiešiem un letgaļiem, kas nebija vairs pagāni, jo tie kristīgo ticību bija pieņēmuši jau no krieviem. Bet «pagānu» zemēs, kā Kursā, Zemgalē un Lietuvā, vācieši iespiedās vispēdīgi, jo tās palika sāņus no tirdzniecības ceļiem uz Krieviju.

Vācieši ieradās kā iekārotāji, rīkojās «ar uguni un zobenu». Katoļu mūki un garīdznieki nenāca kā miermīlīgi Kristus mācības sludinātāji, bet tie uzsāka savu darbību kā kaņepulku vadītāji. Pēc tam,

kad katoliskās Eiropas valstis simts gadus bija bez sevišķām sekmēm karojušas ar turkiem, lai iegūtu «Kristus kapu» Palestīnā, 1199. gadā pāvests izsludināja jaunu «krusta karu» Baltijā, un tas nu vispirām kārtām vērsās pret — krievu kristītiem latviešiem un lībiešiem un dāņu kristītiem igauņiem!

Pirmais Baltijas bīskapu militārais spēks bija tā sauktie krustneši jeb piligrimi (t. i. svētceļotāji). Tos parasti savervēja Vācijā uz vienu gadu, un kad viņi bija diezgan kāvuši un laupījuši, tad tie atgriezās atkal atpakaļ uz savu zemi. Bīskaps Alberts, Rīgas dibinātājs, labāk nekā viņu priekšteči saprata, ka ar tādiem salašņām, kuŗu starpā bija diezgan daudz visādu noziedznieku un laupītāju, kas devās jaunās kara dēkās «izpirkt grēkus,» nevarēja diez cik droši operēt.

1201. gadā bija nodibināta Rīga — jauns tirdzniecības centrs un cietoksnis, no kuŗa kā no galvenā atbalsta punkta vajadzēja sākties tālākai zemju iekarošanai. Kādu gadu vēlāk Alberts lika pamatus savai rēgulārajai armijai, nodibinādams «Kristu karēivju brālību» (fratres militiae Christi) jeb «zobenbrāļu» (gladiferi, Swert brūdere, fratres militiae templi de Livonia), ordeni. Tas bija radīts pēc Palestīnas «templiešu» ordeņa parauga. Pāvests Inocents III savā bullā nosacīja, kāds ir šīs jaunās militāro mūku organizācijas uzdevums, un proti: cīņa ar «Livonijas pagāniem». Arī «zobenbrāļu» apģērbs bija noteikts pēc «templiešu» parauga: balts mētelis ar sarkanu zobenu un krustu virs tā («templiešiem» bija tikai krusta zīme). Ordeni pārvaldīja mestrs (maģistrs), bet tā augstākais priekšnieks bija bīskaps.

Ordeņa brāļus vajadzēja algot. Bīskapam naudas nebija. Tāpēc ordeņa uzturēšanai deva zemi: pie dibināšanas noteica, ka ordenim pieder trešā daļa no visām iekārotām un turpmāk iekārojamām zemēm, kurpretī bīskapam paliek divas trešdaļas.

Visas iekārotās zemes sastādīja Livonijas jeb Māras (svētās Marijas) valsti, un bīskaps bija šis valsts galva. Zemes piešķiršana ordenim nu noveda pie tā, ka radās valsts valstī, un turpmāk arī norisinājās niknas cīņas bīskapa un ordeņa starpā — tādas bija Livonijas valsts organizācijas kļūmīgās sekas.

Pēc Vakareiropas valdnieku parauga, bīskaps no savas zemes sāka dot lēņus (t. i. par pakalpojumiem aizdotus zemes gabalus) saviem vasaļiem (kalpiem) — nopelniem bagātākiem piligrimiem, kas nepiedereja pie ordeņa. Lēņa turētāja pienākums pret bīskapu kā zemes kungu bija šāds: kara gadījumā tam vajadzēja dot zināmu skaitu apbruņotu karavīru un zirgu.

Šī bīskapa un zobenbrāļu ordeņa valsts, kas sevī slēpa iekšķīgas pretešķības, būtu ātri vien sašķīdusi cīņā ar latviešiem, krieviem un leišiem, ja bīskapa Alberta pēcteča Nikolaja laikā nebūtu nākuši klāt jauni svarīgi apstākļi: «teutoņu» ordeņa nostiprināšanās Prūsijā. Teutoņu jeb «dievmātes bruņnieku» ordenis bija nodibinājies Palestīnā jau 1190. gadā. Kad senie prūši (latviešu un leišu ciltsbrāļi) sāka spaidīt poļus, Mazovas valdnieks Konrāds nodibināja cīņai ar prūšiem «Kristus ordeni» pēc Livonijas zobenbrāļu ordeņa parauga. Bet kad šis ordenis izrādījās par nespējīgu cīnīties ar «paganēm», Konrāds aicināja palīgā teutoņus. Teutoņu ordenis bija slavena un bagāta organizācija. Eiropas valdnieki par kaujām Palestīnā tam bija piešķīruši prāvus zemes apgabalus. Šo ordeni toreiz pārvaldīja 1210. gadā par lielmestru (magister generalis) ieceltais Zalcas Hermanis. Tas labprāt devās jaunā «krusta karā», un tā Austrumeiropā nodibinājās Prūsijas ordenis kā teutoņu ordeņa nodaļa ar mestru Balku priekšgalā. 1230. gadā tas noslēdza līgumu ar Konrādu un uzsāka asiņainu karu ar prūšiem, kas ilga 55 gadus, līdz visas prūšu zemes bija iekārotas un paši prūši lielā skaitā iznīcināti.

Teutoņu ordenī valdīja stingra disciplīna. Tanī uzņēma tikai dižciltīgus vāciešus, pie kam katru jaunu brāli pie iestāšanās sagaidīja stingrs reglaments: «Tu ļoti maldies, ja domā, ka pie mums ir viegla un jautra dzīve. Mūsu noteikums ir šāds: kad gribēsi ēst, tev būs jāgavē; kad gribēsi gavēt, tev būs jāēd; kad gribēsi gulēt, tev būs jāpaliek nomodā; kad gribēsi palikt nomodā, tev būs jāliekas

Vācu (teutoņu) ordeņa karogs.

gulēt. Ordenī iestādamies, atsakies no tēva un mātes, no brāļiem un māsām un no laicīgas mantas, bet ordenis tev kā balvu dos maizi, ūdeni un rupju kreklu uz tavas miesas.» Protams, ordeņbrāļu dzīve nebija tik askētiska, kā varētu likties no šiem vārdiem, taču militārā disciplīna bija ļoti stingra, un tā ordeni darīja stipru.

Turpretī zobenbrāļu ordenis pēc kādu 30 gadu pastāvēšanas jau tuvojās savam sabrukumam. Rīgas bīskaps Nikolajs un ordeņa mestrs Volkvīns

juta, ka viņu vienīgais glābiņš — apvienoties ar teutoņiem. Tanī nolūkā jau 1229. gadā Romā pie lielmestra Zalcas Hermaņa ieradās zobenbrāļu ordeņa sūtņi ar priekšlikumu par apvienošanos, bet tie neguva nekādus panākumus: zobenbrāļiem bija ļoti slikta reputācija, pie tam teutoņi, kas bija aizņemti karā ar prūšiem, negribēja uzņemties vēl jaunus pienākumus, lai nesaskaldītu savus spēkus. 1234. gadā zobenbrāļu ordeni smagi sakāva Novgorodas krievi, un pēc miera līguma krievi ieguva tiesību ņemt mēslus Tērbatas apgabalā (uz šo tiesību vēlāk atsaucās Jānis Briesmīgais, kas devās kaņģājienā uz Vidzemi, atprasīdams ordenim senās krievu tiesības). Lai glābtu savu stāvokli, zobenbrāļi atjaunoja sarunas ar teutoņiem par apvienošanos un panāca, ka 1235. g. teutoņu lielmestrs aizsūtīja uz Livoniju divus savus izlūkus, kam bija uzdots iepazīties ar zobenbrāļu ordeņa stāvokli un Livonijas lietām vispār.

Kad lielmestra izlūki atgriezās uz Marburgu (lielmestra rezidenci), tiem līdzi devās arī trīs zobenbrāļu delegāti. Sanāca teutoņu bruņnieku kapituls (kopsapulce), kur izlūki ziņoja par saviem novērojumiem. Viņu ziņojumos zobenbrāļu raksturojums bija gluži negatīvs: zobenbrāļi esot patvarīgu noziedznieku banda, kas nepadodoties ne ordeņa statūtam, nedz savam virsvadonim — Rīgas bīskapam. «Bet šie trīs», teica viens no izlūkiem, norādīdams uz zobenbrāļu delegātiem, «tāpat kā četri citi man pazīstami zobenbrāļi, ir sliktākie no viņiem visiem!» To pašu apstiprināja arī otrais izlūks. Kapituls gan vēl noklaušināja arī zobenbrāļu delegātus un apsprieda jautājumu par ordeņu apvienošanos, bet kad beidzot bija jālemj, tad par zobenbrāļu uzņemšanu teutoņu ordenī nepacēlās neviena balss. Jautājumu atstāja neizšķirtu, aizbildinoties ar to, ka pats lielmestrs atrodas Romā un nepiedalās kapitula sēdē.

Tā nu zobenbrāļiem radās gaužam neapskau-

žams stāvoklis: krievi kļuva agresīvi, Zemgales valdnieks Viestarts arī bija nemierīgs un bīstams kaimiņš, tāpat leiši, kas dižkunigaiša Ringauta vadībā sāka apvienoties spēcīgā valstī un draudēja ordenim ar lieliem sarežģījumiem nākotnē, arī dāņi neatlaidās no savām pretenzijām Igaunijā, bet cerētais pabalsts no teutoņiem nebija iegūts. Gribot-negribot bija nopietni jāgatavojas patstāvīgai akcijai, lai mēģinātu noturēt valdošo stāvokli Baltijā.

Bīskaps Nikolajs un mestrs Volkvīns arī izšķīrās, ka, nenogaidot jautājuma izlemšanu par ordeņa apvienošanos, pašiem steigšus jāgatavojas lielai akcijai un vispirms jādodas pāri Daugavai — uz Zemgali un Lietuvu.

Tāds bija zobenbrāļu ordeņa stāvoklis ap 1236. gadu.

III

ZEMGAĻU NEATKARĪBAS CĪŅAS

Kad vācieši bija kaut cik nostiprinājušies ap Daugavas grīvu un iekafojuši zemes tās labajā krastā, viņu ekspansija vērsās tālāk uz Daugavas kreiso krastu un Lielupes baseinu.

Ar zemgaļiem vāciešiem iznāca sadursmes jau pašā kolonizācijas sākumā, 1186. gadā. Latviešu Indriķis stāsta, ka jau tūlīt pēc tam, kad pirmais bīskaps Meinharts bija nometis Ikšķilē un uzcēlis tur pili, zemgaļi (baldonieši) devušies pāri Daugavai un uzbrukuši jaunceltajai pilij. Kad trešais bīskaps Alberts bija nodomājis savu sēdekli pārcelt uz Rīgu, viņš sūtīja uz Romu pie pāvesta priesteri Teodoriķi, lai izprasītu atļauju jaunam «krusta kaļam» ar Zemgali. Nostiprinoties Rīgā, Albertam draudēja nenovēršams konflikts ar zemgaļiem: lai izvērstu Rīgu par galveno tirdzniecības centru, vajadzēja panākt Zemgales ostas nozīmes mazināšanu.

Latviešu Indriķa chronikā lasām:

«Uz brāļa Teodoriķa uzstāšanos un lūgumu Romas svētais tēvs aizliedza, piedraudot ar baznīcas lāstiem, apmeklēt Zemgales ostu visiem, kas brauktu uz Latviju tirdzniecības nolūkā. Vēlāk, tam piekrizdami, arī paši tirgotāji, kopīgi apspriedzdamies, uzlika šai ostai aizliegumu: katram, kas turpmāk iedrošinātos šo ostu apmeklēt tirdzniecības nolūkā, būtu jāzaudē manta un dzīvība. Kad divus gadus vēlāk daži tirgotāji gribēja lauzt savu solījumu, visi pārējie tirgotāji viņus sākumā gauži lūdza neiet uz Zemgali, bet kad tie tomēr neievēroja svētā tēva aiz-

liegumu, tad tiem, braucot ar saviem kuģiem pa Daugavu lejup, pārējie uzbruka viņiem ar saviem kuģiem, redzēdami tādu pārgalvību. Saņēmuši un bei-

Seno letgaļu kareivja ieroči un rotas.
(Latvijas kara mūzeja eksponāts).

dzot nomocījuši divus vīrus, viņi piespieda pārējos atgriezties atpakaļ.»

Tā tad, bīskaps Alberts bija pirmais, kas uzsāka naidīgu akciju pret Zemgali, un zemgaļi par viņu, tik dedzīgu vācu tirgotāju agentu, būtu varējuši pa-

Senlatviešu kareivis (A. Baumaņa zīmējums).

zoboties tāpat, kā Salaspils lībieši bija zobojušies par Meinhartu.

Kur atradās chronista pieminētā Zemgales osta? Agrāk vēsturnieki to mēdza meklēt Babītes-Lielupes

rajonā. Turpretī prof. F. Balodis uz jaunāko archai-
loģisko pētījumu pamata uzstādījis teoriju, ka Zem-
gales osta atradusies pie Daugmales pilskalna, Dau-
gavas kreisajā krastā augšpus Doles salas. Tad ti-
kai paliek neizprotams chronista izteiciens, ka ne-
paklausīgajiem tirgotājiem uzbrukts, kad tie devušies
pa Daugavu «lejup»: vācu tirgotāju ceļš uz ostu
augšpus Rīgai taču būtu gājis augšup pa Daugavu.
Bet prof. F. Balodis šos chronista vārdus izskaidro
tā, ka nepaklausīgie tirgotāji būs bijuši krievi, kas
nākuši no Daugavas augšienes. Vienalga, lai Zem-
gales osta bijusi kur būdama, svarīgs pats tas fakts,
ka bīskaps Alberts panācis, ka pāvests to apkāvis
lāstiem, lai tādā ceļā iznīcinātu stipro Rīgas konku-
renti.

Ap to pašu laiku bīskaps Alberts lika uzcelt
Daugavgrīvas klosteri, kas reizē arī bija cietoksnis.
Tas atradās iepretim Lielupes ietekai Daugavā —
tagadējās Vecdaugavas labajā krastā (tur, kur tagad
atrodas Skanstnieku mājas un vecais Daugavgrīvas
cietokšņa forts). Tas bija pret zemgaļiem vērsts
sargpostenis. Bet arī zemgaļi neturēja rokas klēpī:
Latviešu Indriķis stāsta, ka viņi nodedzinājuši Salas-
pils baznīcu un visu ciemu, t. i. uzbrukuši vāciešiem
Daugmales pilskalna tuvumā. Uzvara bijusi zem-
gaļu pusē, jo Teodorīkis «apstiprināja mieru pēc pa-
gānu, t. i. zemgaļu parašas». Acīmredzot, kaŗa ie-
mesls bijis Zemgales ostas nolādēšana, un mieru slē-
dzot, kā liekas, apsolīts atkal visiem tirgotājiem
brīvs ceļš uz Zemgales ostu. Chronists vēl piezīmē:
«zemgaļi palika par lībiešu un kristīgo draugiem.»

Bet šis miers bija tikai pamiers. 1206. gadā bī-
skaps Alberts aicina Zemgales valdnieku Viestartu
palīgā kaŗā ar Turaidas lībiešiem un drīz pēc tam
liek viņam priekšā miera ceļā iestāties Māŗas valstī
un atzīt pāvesta virskundzību. Kad Viestarts ar
labu nebija piedabūjams uz tādu soli, bīskaps mēģi-
nāja saskaldīt zemgaļu valsti un tādā ceļā to iznīci-

nāt. Par nodevēģiem separātistiem izrādījās mežotnieši: 1219. gadā viņi aicināja bīskapu Albertu palīgā kaŗā ar leišiem, un bīskaps atbildēja: «Ja ļaujaties kristīties un pieņemiet Kristus mācību, tad iešu pie jums un būšu ar jums brālīgā sabiedrībā». Mežotnieši šos noteikumus pieņēma, un tā krustneši nosēdās Mežotnes pili — svarīgā stratēģiskā punktā Lielupes baseinā. Bet Viestarts šādu Mežotnes bajāru rīcību uzskatīja par nodevību, lauza miera derību ar bīskapu Albertu, devās ar savu kaŗapulku uz Mežotni, lai pārmācītu atkritējus un padzītu no turienes rīdziniekus. Tas Viestartam arī izdevās, un viņš piespieda mežotniešus, kas bija kristījušies, atgriezties pie savas vecās ticības.

Redzēdams bīskapa Alberta viltību, Viestarts noslēdza kaŗa sabiedrību ar leišiem, lai iegūtu atbalstu jaunām cīņām ar Māras valsts bruņniekiem. Tad viņš sasauca Mežotnē lielu kaŗa padomi, kur nolēma nekavējoties uzsākt kaŗu ar bīskapu. Zemgaļi vispirms iebruka Lībijā un galīgi izpostīja Ikšķiles un Salaspils novadus, līdz pat Rīgai, un atgriezās mājās ar bagātīgu laupījumu.

Zemgales saskaldīšanas plāns bīskapam Albertam nebija izdevies. Neveiksmes Albertu tā sanikvoja, ka nākamajā 1220. gadā viņš savāca lielāku kaŗaspēku, lai atriebtos Viestartam. Arī šoreiz viņš cerēja uz mežotniešu nodevību. Taču šoreiz Mežotnes pils nepadevās, un tikai tad, kad ap pili sakūra lielus sārtus, lai to nodedzinātu, bīskapam draudzīgie bajāri nodeva pili vāciešiem. Bet pēc tam bīskapa ļaudis pastrādāja tik negēlīgu darbu, kas nekādi nevarēja sekmēt mierīgu attiecību nodibināšanu ar Zemgali: viņi apkāva vairāk kā 100 padevušos zemgaļu bajārus. Vācieši aizbildinājās: tie esot bijuši Viestartam uzticīgie vīri.

Mežotnes novads nu nonāca savādā stāvoklī: tas atzina bīskapa virskundzību, bet tanī pat laikā turpināja pastāvēt kā Zemgales valsts sastāvdaļa. Kādā

veidā bijušas saskaņotas Zemgales un Māras valsts valdnieku tiesības, par to chronists nekā nesaka. Fakts tomēr tas, ka bīskapa iespaidā nu nāca plašs Zemgales novads ar stipru pili pie Lielupes — zemgaļu ūdensceļa.

Taču zemgaļu pretošanās nerimās. Kad 1925. g. Rīgā ieradās pāvesta legāts (ārkārtējais sūtnis), Modenas bīskaps Viļums, tas aicināja pie sevis arī Viestartu, tāpat kā pārējo Baltijas zemju valdniekus, un tas vēl savukārt mēģināja neatkarīgās Zemgales valdnieku pierunāt labprātīgi pieņemt kristību, kas nozīmēja arī pāvesta varas atzīšanu, t. i. padošanos virskundzībai. Bet Viestarts, kā chronists saka, «savas neticības cietsirdībā, nesaprazdams pestīšanas mācību un nepieņemdamas kristību, apsolija to varbūt turpmāk darīt un atļāva vienīgi legāta priesterim iet viņam līdzi.»

Latviešu Indriķa chronika nobeidzas ar 1227. g. Bet no dažām citām (Vartberga un Daugavgrīvas klostera) chronikām dabūjam zināt, ka 1228. gadā zemgaļi kopā ar kuršiem ieņēmuši Daugavgrīvas klosteri un pili un galīgi nopostījuši tos. Tas liek domāt, ka Viestarts ar kuršu palīdzību visu Lielupes baseinu būs atguvis atkal pilnīgi savā varā, kāpēc viņš arī izpostīja vāciešu sargposteni, kas apdraudēja brīvu izeju no Lielupes Daugavā.

Rīga, protams, to nevarēja mierīgi paciest. «Atskaņu chronika» vēstī, ka pēc tam ordeņa mestrs Volkvīns savācis lielus kaņapulkus un devies atkal uz Zemgali. Zemgalieši esot atsteigušies zobenbrāļiem un bīskapa lībiešiem un letgaļiem pretī. Ka Rīgā uz šo kaņu laikus gatavojušies, redzams no tā, ka arī pāvests esot atsūtījis krietnu pulku krustnešu. Kaujas ilgušas 3 nedēļas no vietas, un beidzot bīskapa un ordeņa kaņaspēks atgriezies mājās ar lielu laupījumu: «tie aizdzina no turienes bērņus, sievas un vīrus, un visu, kas vien tanī zemē bija atrodams, tie pārnesa mājās pilnas rokas.»

Bet tā kā ordeņa un bīskapa ļaudis nav spējuši iespiesties dziļāk Zemgalē, tad noprotams, ka zemgaļi tomēr viņus sakāvuši. To var noprast arī no chronista vārdiem, kad tas runā par zemgaļu pārākumu: «zemgaļi bija lepni un šāva tādām bultām, kam kāts un asais uzgals bija no viņa gabala.» Tā tad, zemgaļu apbruņojums bijis pārāks nekā krustnešiem un zobenbrāļiem. Un ja zemgaļiem esot bijis 1600 kritušo, tad rīdzinieku pusē droši vien krita daudz vairāk.

57-39.162
Pēc šīm kaujām krustneši esot atkal aizbraukuši: Rīgā laikam tik drīz negaidīja zemgaļu uzbrukumu. Bet Viestarts nākamajā 1230. gadā negaidot iebruka bīskapa zemēs, pāriedams Daugavu pie Aizkraukles, un izpostīja lībiešu un letgaļu zemes. Arī šoreiz uzvarētāji bija zemgaļi. Pēc tam, atlaidis savus kapapulkus mājās, Viestarts apcietinājies kādā pilī pie Daugavas (domājams Sērenē), kur arī pats kādu laiku palicis, laikam rūpēdamies par Zemgales aizsardzību Daugavas frontē.

Pēc tam chronists Viestarta vārdu vairs nepieņem. Vairāk kā 30 gadus viņš valdījis Zemgalē, un viņa laikā ordeņa un bīskapa vara nav spējusi salauzt neatkarīgo zemgaļu pretošanos Māras valsts uzmācībai.

1230. gadā Rīgā ieradās jauns pāvesta legāts — Alnas Baldvīns. Tas panāca, ka Kursas valdnieks Lameķins ar saviem bajāriem ieradās pie viņa Rīgā un noslēdza labprātīgu padošanās līgumu: arī Kursas pievienojās Māras valstij, atzina pāvesta virskundzību, pieņēma kristīgo ticību, un Kursas, tāpat kā citas Māras valsts provinces, dabūja savu bīskapu.

Zemgale nu bija palikusi vēl vienīgā latviešu valsts, kas bija uzglabājusi savu neatkarību. Un ja Rīgas bīskaps ar ordeni gribēja uzsākt plašāku akciju pret Lietuvu, tad Zemgale bija barjers, ko vajadzēja reiz iznīcināt. Tāpēc Alberta pēcteča, jaunā

bīskapa Nikolaja laikā, Zemgalei draudēja vēl neat-
laidīgāki uzbrukumi. Un taču, zemgaļi cīnījās par
savu neatkarību vēl vairākas paaudzes, līdz beidzot
1290. gadā Zemgales neatkarībai pienāca gals.

IV

ZOBENBRĀĻU ORDEŅA KARĪ AR LEIŠIEM

Leiši jau sensenos laikos bija pazīstami kā slaveni karotāji, un no viņiem baidījās visi apkārtējie kaimiņi. Latviešu Indriķa chronikā lasām par leišiem šādus vārdus: «Krievi bēga no leišiem, pat no nedaudziem, pa mežiem un ciemiem kā zaķi no mednieka, un latvieši un letgaļi bija leišu medījums un ēsma kā aitas vilka rīklē, kad tās ir bez gana.»

Ar saviem sirojumiem pa kaimiņu zemēm leiši patiešām varēja sagādāt paniskas bailes. Kad latviešu un lībiešu zemēs reizēm iebruka kāds leišu bars, tad mēs parasti nekā nedzirdam par pretim turēšanos uzbrucējiem.

Arī vācieši, uzsākdami savus iekarojumus Baltijā, sākumā vairījās no leišiem: viņi atturējās no iebrukumiem leišu zemēs, bet lūkoja tikai atgaiņāties, ja leiši iebruka viņu robežās.

Bīskaps Alberts itin labi saprata, cik lielā mērā leiši apdraud viņa iekarošanas plānus. Bija jābaidās nevien no spontāniem leišu uzbrukumiem un lau-pīšanām, bet vēl jo vairāk no tā, ka leiši meklēja draudzību ar citiem lielākiem Māras valsts kaimiņiem: ar Novgorodas krieviem un Jersikas latviešiem. Tāpēc arī šādu ordenim naidīgu alianci vajadzēja iznīcināt.

It īpaši bīskapam un ordenim bija nepatīkama letgaļu (Jersikas) karaļvalsts, jo ar savām pilīm abos Daugavas krastos (Jersiku un Dignāju) tā turējās Daugavas augšgala atslēgu savās rokās — tur bija «slazds visiem kristītiem un nekristītiem», kā

latviešu Indriķis saka. Pie tam vēl, Jersikas karalim Visvaldim bija radniecīgi sakari ar leišiem: viņa sievastēvs bija kāds ievērojams leišu bajārs (laikam kāda novada valdnieks) Daugerūtis, par kuŗu Latviešu Indriķis pastāstījis sekojošo: 1213. gadā Daugerūtis (Daugerute) devies kā leišu sūtnis pie Novgorodas kņaza Mstislava Izveicīgā ar bagātīgām dāvanām un noslēdzis ar to draudzības līgumu (paci cum foedera companes). Atpakaļ ceļā, kad tas, domājams, gribējis iegriezties Jersikā pie sava znota, viņu sagūstījuši ordeņbrāļi, nogādājuši uz Cēsīm un iekaluši važās. Te Daugerūtis veltīgi izgaidījies, ka leiši ieradīsies viņu izpirkt, līdz beidzot gūsteknis nogalinājies, iedurdams sev šķēpu krūtīs.

Bet jau pirms tam leišiem ar ordeni radušās dažādas kolīzijas. Tā 1212. gadā kāds leišu pulks ieradies pie Kokneses un prasījis atļauju iet uz nekristīto (t. i. vēl ordeņa neiekaroto) igauņu zemi pasīrot. Leišiem tāda atļauja dota, bet tie iebrukuši Sakalas novadā, kas nesen kā bija padevušies bīskapam, pēc kam pa citu ceļu atgriezušies mājās ar bagātīgu laupījumu. Vācieši nav mēģinājuši leišus aizturēt, laikam baidīdamies uzsākt ar tiem cīņu, tikai pārmetuši, kāpēc tie uzbrukuši sakaliešiem. Leiši uz to atbildējuši, ka sakalieši vēl arvienu staigā nesaliektiem kakliem (*collo incedero erecto*), t. i. izturas stūrgalvīgi un neatzīst ne vācu, nedz citu kādu virskundzību.

Patiesi, Rīgas bīskapa un ordeņa spēki tobrīd bija par vājiem, lai visiem lībiešiem, latviešiem un igauņiem «saliektu kaklus»: itin labi bija vērojams, kādas nesaskaņas radušās starp bīskapu un ordeni. 1213. gada pavasarī bīskaps Alberts bija aizceļojis uz Vāciju, vervēdams jaunus piligrīmus, bet pa to laiku leiši atkal pamatīgi sabojāja Rīgas kungu labsajūtu. Viņi ieradās atkal pie Kokneses, meta šķēpus Daugavā par zīmi, ka tie netur ar vāciešiem vairs draudzību un mieru, pārcēlās pāri Daugavai un devās

plašā sirojumā pa Tālavu, nonākdami līdz pat Ime-
rai (tag. Valmieras novadā). Saņēmuši gūstā Tāla-
vas vāldnieku Tālivaldi un tā dēlu Varibuli, leiši ar
savu laupījumu un gūstekņiem devās atpakaļ. Tad
Tālivalža dēls Rameķis, sapulcinājis latviešus un
dabūjis palīgā krustnešus un zobenbrāļus, dzinās lei-
šiem pakaļ, taču leiši netraucēti aizgāja pāri Dauga-
vai. Tālivaldim gan palaimējās izbēgt no gūsta, un
tas galīgi novārdzis atgriezās pie savējiem.

No Kokneses bruņnieki un latvieši savukārt de-
vās pāri Daugavai un izsiroja laupidami leišu zemi.
Tad savukārt atkal leiši pie Lielvārdes iebruka lībie-
šu novadā un to pamatīgi nopostīja. Ordeņa mestrs
Volkvīns gan mēģināja nogriezt ceļu, leišiem atkāp-
joties, tomēr galvenais leišu pulks aizgāja netraucēts.
Vēl trešo reizi viņi iebruka ordeņa zemēs tā paša
gada ziemā, bet šoreiz kaujā krita leišu vadonis Ste-
ķis, un kopā ar ordeni šoreiz ar leišiem arī Pliskavas
kņazs Vladimirs.

Tā bīskapa Alberta laikā vācieši ar leišiem bija
pastāvīgi kaŗa attiecībās. 1209. gadā arī Jersikas
valsts bija padevusies bīskapam, taču Daugavas jo-
slu vēl arvienu traucēja leiši. Un šie traucējumi kļu-
va arvien bīstamāki un draudošāki. Lietuvas atse-
višķās valstiņas un novadi sāka apvienoties. Dižku-
nigaitis Ringauts (1176.—1240.) pakāpeniski veidoja
vienotas leišu valsts organismu. Bet biežie gājieni
pāri Daugavai liecina, ka Ringauts arī zobenbrāļu
ordenim sagādāja nopietnas bažas, ko vēl sevišķi pa-
vairoja leišu draudzība ar Novgorodu.

Bet — pāiet gadi divdesmit, un chronisti nezin
stāstīt par lielākiem kaŗiem starp ordeni un Lietuvu.
Bīskaps Alberts laikam neuzdrošinājas iesākt lielāku
akciju, jo viņam arvienu vēl bija nesaskaņas ar orde-
ni, arī iekaŗotās latviešu, lībiešu un igauņu zemes
nebija sevišķi paklausīgas. Galvenais tomēr bija tas,
ka ordenis tanī laikā stipri bija aizņemts cīņās ar
krieviem un dāņiem. Bet Lietuva pa to starpu kļuva

arvienu stiprāka, tā jau tālu pārsniedza leišu etnografiskās robežas. Novgrodeka, ko dižkunigaitis Ringauts izraudzīja par savu rezidenci, atradās jau krievu zemē.

Bīskaps Nikolajs, kas pēc Alberta nāves nāca amatā 1231. gadā, sāka atkal nopietni plānot par Zemgales un Lietuvas iekarošanu. Uz to viņu kūdīja nevien varaskāre, bet arī kāds tālāks nolūks. Viņš bija tas, kas sāka rūpēties par pagrimušā zobenbrāļu ordeņa apvienošanu ar teutoņu ordeni. Ja bīskapa armija izlauztos cauri Lietuvai, tad tā satiktos ar teutoņiem, kas patlaban kāvās pa prūšu zemi.

Tāpēc viņš 1235. gadā ar savu armiju (krustnešiem, zobenbrāļiem un mobilizētiem latviešu, lībiešu un igauņu pulkiem iebrūk Lietuvā, Alsenes (jeb Nalsenes) novadā. «Atskaņu chronikas» autors zīmīgi saka, cik pašapzinīgi un lepni šinī karā gājis mestrs Volkvīns: «Mestram bija prāts iet uz leišiem, lai tur viņu dabū redzēt!» Un iedomīgajam mestram arī palaimējas: viņš sakauj sapulcēto leišu armiju, tā kā kaujas laukā paliek 2.000 «nocirstu» leišu, un vācieši gūst kā kara laupījumu 2.500 leišu zirgu. Chronists saka, ka «kristīgie atgriezās mājās cēlā prātā» un ka «Dievs tiem žēlīgi palīdzēja». Bet no kaujas apraksta redzams, ka latvieši (letgaļi) nav gribējuši labprāt kauties. Tas ir ļoti zīmīgs aizrādījums, kas liek saprast, ka «iedzimto» novados mobilizētās karaspēka daļas nebija sevišķi uzticīgas un paklausīgas augstākajiem armijas pavēlniekiem.

Bet kad nu šis karš ar leišiem tomēr bija nobeidzies ar tik labiem panākumiem, mestrs Volkvīns uzvarētāja «cēlā prātā» sāka gatavoties vēl lielākam karagājienam uz Zemgali un Lietuvu, lai tā realizētu nevien šo «pagānu» zemes kristīšanas misiju, bet aizmaršētu varbūt līdz pat Prūsijai.

V

ORDEŅA GATAVOŠANĀS JAUNAM KAĶAM

Par laimīgo 1235. gada kaķagājienu bīskaps Nikolajs steidzās ziņot pāvestam Gregoram IX, un tas uzdeva savam legātam Modenas Viļumam sludināt jaunu «krusta kaķu», aicinot piligrimus no visas Eiropas un apsolut grēku atlaišanu katram, kas vien dosies uz Māras valsti, lai kautos ar pagāniem.

Tad nu arī 1236. gada pavasarī Rīgā saradās tik daudz piligrimu (krustnešu), kā vēl nekad. Ja zinām, ka parasti savervēto piligrimu skaits sasniedza tikai dažus simtus, tad šoreiz to bija varbūt daži tūkstoši. Tā kā chronistu stāsti par šo kaķu nav aculiecinieku piedzīvojumu attēlojumi, tad, protams, mēs tikai aptuveni varam spriest par organizējamās armijas apmēriem.

Mobilizācija, protams, notika arī visās tanīs latviešu, lībiešu un igauņu zemēs, kas ietilpa jau Māras valstī. Bet chronista aizrādījums, ka jau 1235. gada kaķā letgaļi ne labprāt gribējuši kauties, liek domāt, ka sevišķi liela atsaucība un sajūsma tagad šinīs zemēs nevarēja būt.

No Vartberga chronikas zinām, ka arī nesen pievienotājai Kursai vajadzēja dot kareivjus, un tie ieradušies paša Kursas bīskapa vadībā. Cik liels varējis būt kuršu skaits, tas, diemžēl, nav zināms: vispār, chronikas, kas runā par 1236. gada kaķagājienu un Saules kauju, nemin ne visas armijas, nedz atsevišķo novadu sūtīto kareivju skaitu. Tikai Novgorodas chronikā sacīts, ka Pliskava devusi 200 vīru.

Bet «Atskaņu chronikā» lasām, ka mestrs Volkvīns raidījis sūtņus pie krieviem, kas lūguši tos orde-

nim palīgā. Jādomā, ka sūtņi būs devušies nevien uz Pliskavu, bet arī uz Ķījevu, jo Ķījevas kņazs Svjatoslavs uzsācis kaŗagājienu pret leišiem apmēram vienā laikā ar Volkvīnu. Ķījevas kņaza intereses pilnīgi sakrita ar Volkvīna un bīskapa Nikolaja plāniem: leiši spiedās arvienu dziļāk iekšā krievu zemēs, vajadzēja apturēt šo rietumu kaimiņu uzmācību. Bet ap to laiku krieviem uzmācās no austrumiem arī tātāri lielā kaŗavadoņa Batija vadībā, kas vājināja viņu spējas aizsargāties pret leišiem. Bet kad nu leišiem gatavojās uzbrukt arī ordenis, tad radās reti izdevīga situācija: leišiem reizē uzbruks divas armijas, viena no ziemeļiem, otra no dienvidiem.

«Atskaņu chronikas» autrs saka, ka Rīgā sanākuši piligrimi bijuši ļoti nepacietīgi un neatlaidīgi stājuši virsū ordeņa mestram, la drīzāk uzsāk kaŗa gājienu. Varam gan iedomāties, kā toreiz izskatījās mazajā Rīgā, kas bija pārpludināta no visas Eiropas salasītiem dēkaiņiem. Dzerts un uzdzīvots bija līdz apnikumam. Vajadzēja taču reiz sākt kauties! Gluži pareizi viņi saka: «Tādēļ jau mēs arī esam šurpu nākuši, lai kautos!» Piezīmēsim vēl: arī — lai laupītu! Neviens jau nedomāja atgriezties mājās tukšām rokām. Un ja zinām, ka piligrimu pulki parasti rekrutējās no visvisādiem salašņām, tad varam arī iedomāties, cik grūti Rīgas kungiem nācās viņus savaldīt, kamēr būs veikti visi sagatavošanās darbi nodomātajam kaŗam.

Viegli arī saprotams, kāpēc mestrs Volkvīns vilcinājies. Lēnu kungi toreiz nevarēja vis nedaudzās dienās savākt un apbruņot latviešu, lībiešu un igauņu pulkus, tas viss prasīja laiku. Vēl vairāk laika pagāja, kamēr ieradās tālākie palīgi — Pliskavas krievi. Un kamēr toreiz ar sūtņu palīdzību nokārtoja sarunas ar tālo Ķījevu, pagāja sevišķi daudz laika.

No tā, kā chronists atstāstījis ordeņa mestra sarunas ar krustnešiem, daži vēsturnieki taisījuši tādu slēdzienu, ka Rīgā gatavojušies tikai parastam siro-

jumam. Tāds uzskats gan nevar būt pareizs. Sirojumi laupīšanas nolūkā parasti notika nelielos pulkos. Ja mestrs Volkvīns par tādu kaŗagājienu vien būtu domājis, tad nebūtu vajadzējis lūgt pāvesta atbalstu un iesākt jauna «krusta kaŗa» sludināšanu. Kāda vajadzība rīdziniekiem būtu bijusi dalīties sirojuma laupījumā ar krieviem un daudzajiem piligrimiem, kas bija ataicināti uz Rīgu? Nē, šoreiz nodoms bija daudz nopietnāks: reizē ar ķijeviešiem uzbrukt Lietuvai, sakaut tās armiju, pakļaut zemgaļu un leišu zemī Māras valsts galvai un pierādīt slavenajiem prūšu kāvējiem teutoņiem, ka arī Rīgas paplukušais ordenis ir spējīgs izdarīt lielas lietas un tāpēc nav jānoraida priekšlikums par abu ordeņu apvienošanos, lai tad vācu zobena vara nostiprinātos visā Prūsijā, no Vislas līdz Peipus ezeram un Narvai.

Cik liela varējusi būt Rīgā sapulcētā armija? Daži vēsturnieki domā, ka tanī bijis ap 10.000 kaŗavīru, un tas ir iespējams*). Bet tā ir tāda milzu armija, kāda līdz tam vēl Baltija nekad nebija redzējusi. Tā tad, 1236. gada pavasarī Rīgā gatavojās sevišķi svarīgiem notikumiem.

*) J. Juškēvičs kādā rakstā par Saules kauju (žurnālā «Aizsargs» 1926.) sastādījis pat sīku sarakstu Rīgas bīskapa un ordeņa armijai: cik bijis ordeņa zobenbrāļu, cik krustnešu, bīskapa un ordeņa vasāļu, «iedzimto», cik jātnieku, kājnieku un vezumnieku u. t. t. Pēc šī saraksta visas armijas kopskaitu viņš uzdod 16.800 vīru. Šis saraksts, protams, ir tikai fantazija, jo nekur nekādi noteikti dati par 1236. g. kaŗa gājienu dalībnieku skaitu nav atrodami, un Juškēvičs, kā parasti, operē tikai ar kailiem apgalvojumiem. Pie tam, viņš nemaz neņem vērā Vartberga chronikas norādījumu par kuršu piedalīšanos 1236. g. kaŗā!

VI

LIELAIS KAĶAGĀJIENS

Baltijas vēsturnieks F. G. Bunge savā pētījumā par zobenbrāļu ordeni ir tuvāk raksturojis arī ordeņa militāros spēkus, un proti:

1. Ordeņa brāļi (*fratres militiae Christi*) sastādīja Rīgas bīskapa rīcībā esošo regulāro kaķaspēku. Par pilntiesīgiem ordeņa brāļiem varēja būt tikai tādas personas, kas varēja pierādīt savu dižciltību, t. i. ka jau tēvs ir bijis vai varējis būt par bruņnieku. Šādu augstākās kārtas bruņnieku nebija daudz, no tiem komplektējās tikai komandējošo virsnieku sastāvs. No Saules kaujas apraksta redzams, ka gandrīz visi ordeņa brāļi kaujā krituši, un tādu bijis 48 (pēc citu chronistu ziņām 50 vai 60). Tā tad, īsto ordeņa brāļu visā Livonijā bija tikai ap 50—60. Ordeņa brāļu rīcībā atradās kaķa kalpi (*servi fratrum militiae, familia fratrum militiae*). Domājas, ka zobenbrāļu ordenim, tāpat kā templešiem, bija vēl arī ieroču nesēji (*fratres armigeri*) un amatnieki (*fratres opifices*). Ja nu nav gluži skaidri nosakāms, vai arī amatnieki (kalēji, pavāri, maizcepēji u. tml.) piedalījušies kaķā, tad vismaz tas ir skaidrs, ka kaķā līdz ar bruņniekiem bija jādodas arī visi kaķa kalpiem un ieroču nesējiem, un to skaits bija daudzkārt lielāks par bruņnieku skaitu.

2. Krustneši jeb piligrimi — ārzemēs savervētie kaķapulki. Piligrimi dažreiz ieradās ar saviem kaķavadoniem (*dux peregrinorum*), un arī 1236. gadā tādi laikam bijuši, jo «Atskaņu chronika» īpaši piemin divas šādas personas: dižciltīgo Dannenbergas

grāfu un fon Hazeldorfu. Pēc noteikumiem, kādus pāvesta legāts Modenas Viļums ievada Rīgā 1226. gadā, Rīgas bīskapam bija dota tiesība 10 dienu laikā izraudzīties 10 «brīvprātīgos» piligrimus sev un savām pilīm, pēc kam pārējos varēja pieņemt savā kalpībā ordeņa mestrs un Rīgas pilsēta. Piligrimi nebija regulārs kaŗaspēks, jo tie parasti pēc gada atgriezās atpakaļ uz Vāciju — tos saaicināja uz noteiktu laiku un noteiktām kaŗa operācijām.

3. Bīskapa vasāļi (viri episcopi), kas no bīskapa bija saņēmuši kādu gabalu zemes kā lēni, obligāti piedalījās bīskapa izsludinātos kaŗagājienos. Viņi ieradās nevien paši, bet katram vasālim bija arī zināms skaits kaŗa kalpu (servi jeb familia episcopi).

4. Ordeņa vasāļi, kas bija saistīti ar obligātām kaŗa klaušām, tāpat kā bīskapa vasāļi (pēc F. G. Brunges aprēķina, ap Saules kaujas laiku ordeņa zemes sastādījušas ap 730 kv. jūdžu lielu platību, bet bīskapa zemes — 870 kv. jūdzes). Arī tiem bija savi kaŗa kalpi, tāpat kā bīskapa vasāļiem.

5. Rīgas pilsoņi un tirgotāji arī gāja karā, jo pēc 1231. gada tiem, tāpat kā bruņniekiem, sāka piešķirt lēņus bīskapa zemēs. Tā tad, arī tiem bija jāpilda vasāļu pienākumi.

6. «Iedzimto» kaŗapulki no visām latviešu, lībiešu un igauņu zemēm, kas ar varu vai labprātīglem līgumiem bija pievienotas Māras valstij. Bunge uzsvē, ka šie kaŗapulki sastādījuši lielāko pusi no visas bīskapa un ordeņa armijas. No piedalīšanās bijuši atsvabināti tikai tie zemnieki, kas atradušies uz baznīcām piešķirtas zemes.

Katram kaŗapulkam bijis savs karogs. Galvenais karogs, ko chronisti arī visbiežāk piemin, bijis svētās Māras karogs. Minēti arī paša ordeņa un Rīgas karogi. Arī katram latviešu, lībiešu un igauņu novadam, domājams, bijis savs karogs, uz ko norāda «Atskaņu chronikas» ziņa, ka Nameja laikā cēsnieki gājuši kaŗā ar sarkanu karogu, kam bijusi balta svī-

tra pa vidu: «mit einer banier rot gevar, das was mit wise durch gesniten» (pēc šī senā latviešu karogu apraksta darīnāts tagadējais Latvijas valsts karogs). Tā tad, 1236. gada kaŗā no latviešu novadiem nāca letgaļu, tālaviešu, sēļu un kuršu pulki. Par kuršiem Vartbergs vēl piezīmē, ka tie ieradušies sava bīskapa Engelberta vadībā.

Kad visa šī lielā, bet pēc sastāva ļoti dažādā armija bija sapulcināta Rīgā, tā vasaras beigās sāka doties ceļā.

Vai zemgaļiem un leišiem šis kaŗagājiens nāca gluži negaidīts? Domājams gan, ka gatavošanās uz kaŗu nepalika nemanīta: zemgaļiem taču ar Rīgu bija kādi tirdzniecības sakari; un kad sēļi un kurši posās uz kaŗu, arī tas nevarēja palikt Zemgalē nezināms. Droši vien leiši manīja kādu rosību arī pie saviem dienvidu kaimiņiem.

Pa kādu ceļu bīskapa un ordeņa armija devās uz Lietuvu? «Atskaņu chronikas» autors par to nemin ne vārda. Tāpēc atlies tikai minēt. Un vēsturnieki, apsverot kaŗagājiena apstākļus un nolūkus, šo jautājumu mēģinājuši dažādīgi atrisināt.

J. Juškēvičs gluži vienkārši apgalvo: «Ceļš veda pār Rīdziņupi, pa lielceļu uz Doles salu un tālāk līdz Ķekavai, tad gar Ķekavas upi... tad taisnā līnijā līdz Misas upei... augšup Misas, caur Medenī (tag. Skaistkalnes pusē) līdz Mēmelupei» *). Nē, tādu ceļu gan šī armija nebūs gājusi. Tieši cauri ordenim naidīgajai Zemgalei? Pats Juškēvičs arī norāda, kāpēc vāciešiem tāds ceļš būtu neizdevīgs: «Katrā brīdī zemgaliešu kaŗapulki varēja uzbrukt ienaidniekam». Šādu ceļu ejot, katrā ziņā būtu notikušas sadursmes ar zemgaļiem, bet par tādām chronists nekā nemin, un tas liek domāt, ka vācieši būs taisni izvarījušies no zemgaļiem un metuši tiem apkārt likumu.

*) «Kauja pie Saules 22. sept. 1236. gadā («Aizsargs» 1926.).

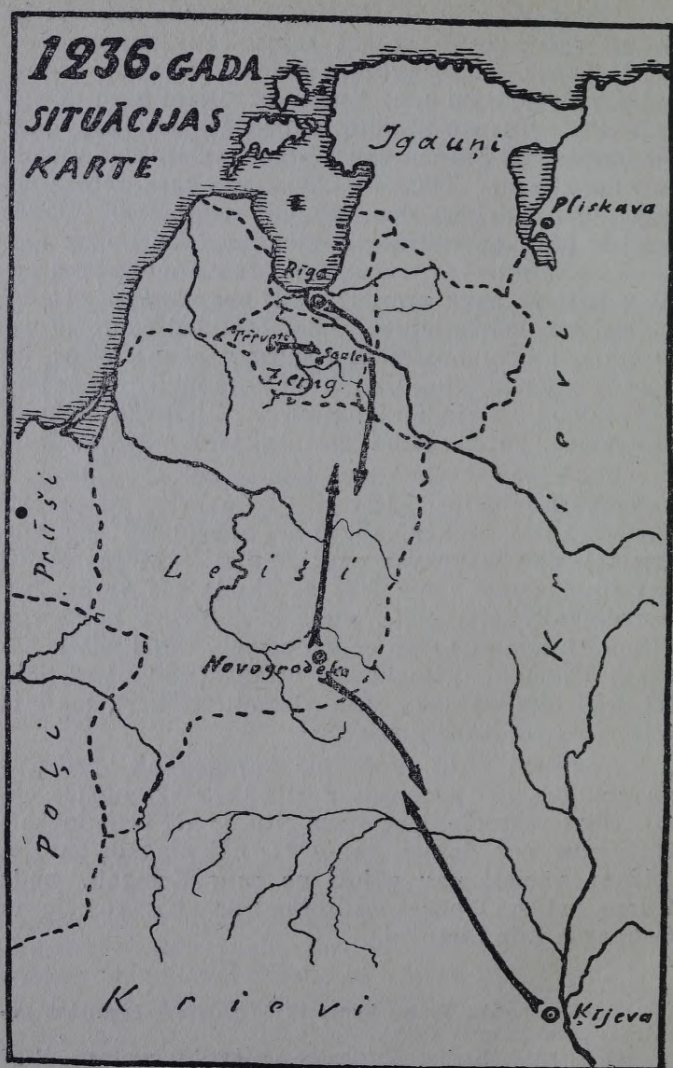
Un te nu doc. J. Bērziņš*) uzstāda teoriju, ka Māras valsts armija būšot gājusi caur Kursu. Kāpēc? Tāpēc, lai zobenbrāļu ordenis sastaptos ar teutoņiem Prūsijā, un caur Kursu uz turieni būtu taisnākais ceļš. Tas nu tā būtu, Kursai arī jau 1236. gadā piederēja pie Māras valsts, tāpēc caur šo novadu ceļš būtu brīvs. Tikai — 1236. gada kara nolūks nebija gluži tāds, kā doc. Bērziņš iedomājies. Kāda nozīme būtu zobenbrāļiem iziet cauri Kursai un Lietuvai un satikties ar teutoņiem, ja aizmugurē tiem paliktu leiši ar savu armiju? Tik neapdomīgi stratēģi vācieši gan nebūs bijuši. Iziet Lietuvai cauri kā uzvarētājiem taču nozīmēja vispirms sakaut leišus, iznīcināt viņu armiju. Bet leišu karapulki bija tobrīd koncentrēti pavisam citā pusē — Lietuvas dienvidaustrumos, ap Ringauta galvaspilsētu Novogrodeku.

Bet kāpēc minēt kādus jaunus ceļus? Chronisti vairākkārt minējuši kādu citu kara ceļu, ko parasti gājuši kā leiši un zemgaļi, tā arī zobenbrāļi: pie Aizkraukles pāri Daugavai, cauri Sēlijai — Māras valstij pakļautai zemei. Arī šinī gadījumā tas varēja būt vispiemērotākais ceļš mestra Volkvīna nolūkiem. Pirmkārt, apejot pa šo ceļu Zemgali, tūdaļ nebija jāuzsāk kaujas ar zemgaļiem; otrkārt, ejot cauri Sēlijai, leiši bija vistuvāk sasniedzami; treškārt, tas bija ceļš Novogrodekas virzienā.

Apsverot visus Volkvīna karagājiena apstākļus un nolūkus, arī Richards Ērglis savā «Zemgales neatkarības vēsturē», kas, starp citu, ir arī visjaunākais pētījums par Saules kauju**), nāk pie tāda pat slēdziena: vācieši nav gājuši ne caur Zemgali, nedz Kursu, bet izvēlējušies visdrošāko un visīsāko ceļu no Daugavas līdz Lietuvai.

*) «Kur notika Saules kauja 1236. gadā?» («Izglītības ministrijas mēnešraksts» 1935.).

**) Richards Ērglis: «Zemgales neatkarības vēsture», Rīgā 1936. Sk. īpaši trešo nodaļu: «Kur notika Saules kauja?»

Tā tad, noteikti domājams, ka turpu ejot, Volkvīns zemgaļus nesakāva un sadursmē ar tiem nenāca. Pēc leišu sakaušanas viņš Zemgali būtu iekarojis atpakaļceļā.

Bet kas nu pa to laiku, kad Volkvīna vadībā armija devās pāri Daugavai, notika Lietuvā? Ko darīja dižkunigaitis Ringauts? Un ko darīja Kijevas krievi, Volkvīna sabiedrotie?

Lietuvas vēsturnieks Kojalovičs saka: «Svjatoslavs, Kijevas kņazs, domāja, ka īpaši viņam pienākas Ringauta pārdrošībai stāties ceļā un tādēļ ir pašam vajaga visiem spēkiem rīkoties uz kaŗu, ir piedabūt vēl citus valdniekus, lai tie piedalītos šādā nolūkā un darbā.»

V. Plute (Olavs)*), kas pirmais izmantojis Kojaloviča materiālus, tā raksturo 1236. gada kaŗa notikumu gaitu:

«Kijevas kņazs, salasījis, cik spēdams, lielu kaŗaspēku, gāja taisni uz Novogrodeku, Ringauta galvaspilsētu, Volkvīns, zināms, negribēja palikt parādā savam kaŗabiedram un sasauca tādēļ visus baltiešus: igauņus, lībiešus, latgaļus uz kaŗu pret pagānu lietuviešiem. Sanāca arī tāds spēks, kādu Baltija vēl nebija redzējusi. Gavilēdami visi devās ceļā uz Lietuvu. Volkvīns, redzēdams spīguļojam tik daudz spožu bruņucepuŗu un iedomādamies, ka viņa nodoms reiz izdosies, viņš cerēja Lietuvu pārsteigt, pirms tā vēl nebūs spējusi bruņoties. Un, uzskatot lielos ļauŗu barus un kalpu pulkus, kas bruņniekiem sekoja, bija gan jādomā, ka Dieva sods izgāzīsies pār pagānu lietuviešiem, tad tiešām bija jāsaprata, ka Lietuva pazudusi.

Vāciem iesākumā veicās īsti pa prātam: tie aizdedzināja sādŗas un nopostīja ēkas, apkāva sievas un bērņus un paņēma viņu mantu, jo visi spēcīgie vīrieši atradās Ringauta kaŗapulķos, kas viņiem bija

*) Plutu Vilis: «Baltijas tautu liktenis dzimtbūšanas vēsturē līdz 1561. g.» («Sēta, Daba, Pasaule» V, 1889.).

griezušies pret krieviem. Tā tad, vāci varēja neļaut cēti strādāt savus briesmu darbus un postīt, kā patika.

Ringauts pa to laiku nebija vis turējis rokas klēpī, bet salasījis lielu kaŗaspēku, sūtīdams vēstnešus pa visām Lietuvas malām, no viena ciema uz otru, no būdiņas uz būdiņu, un ar salasīto kaŗaspēku pagalam sakāvis Ķijevas kņazu. Tad viņš, uzvaras gavilēm atskanot, devās taisni uz Lietuvas ziemeļiem un aizkruvoja vāciem ceļu.»

Tā nu notikās, ka nevis Volkvīna armija uzbruka leišiem, bet leiši spieda Volkvīnu atkāpties un meklēt izdevīgu pozīciju kaujas pieņemšanai.

Domājams arī, ka Ringauts ja ne agrāk, tad kaŗa laikā meklēja sabiedrotos. Ordenis apdraudēja tiklab leišu kā zemgaļu patstāvību, tāpēc šinī situācijā leišiem un zemgaļiem bija vienādas intereses: sakaut ordeņa armiju. Un tā mēs redzam, ka 1236. gada kaŗa pēdējā posmā — Saules kaujā kopā ar leišiem operē arī zemgaļi, un pati lielā kauja notiek zemgaļu zemē. Ka Volkvīns atkāpdamies neiet pa ierasto ceļu caur Sēliju, tas liek domāt, ka leiši šo ceļu viņam nogriezuši: viņš bijis spiests izvēlēties ceļu uz Saules zemi.

VII

SAULES KAUKAS VARONĒ

Tas, ko «Atskaņu chronika» autors stāsta par Saules kauju, ir nostāsts, kas glabāties bruņnieku atmiņā: chronika rakstīta gadus sešdesmit vēlāk. Tāpēc, protams, chronists nav varējis aprakstīt kaujas norisi visos sīkumos, bet viņš attēlo tikai spilgtākos momentus, kas uzglabājušies ļaužu atmiņā. Lai tagad izprastu, kā šī kauja norisinājusies, mums šis tas jāprot lasīt arī «starp rindām».

No apraksta vispirms noprotams, ka mestra Volkvīna vadītā armija bijusi ielenkta: pēkšņi viņi pamanījuši priekšā leišus baltos tērpos. Stāvoklis bijis kritisks, vācieši nav uzdrošinājušies uzsākt kauju, bet atkāpties bez kaujas arī vairs nav bijis iespējams.

Tālāk no apraksta redzams, ka kaujas vieta bijusi purvainā, zirgiem kājas stigušas muklajā. Bet zobenbrāļi un krustneši-bruņnieki bija paraduši vienmēr sēdēt zirga mugurā, arī kaujās viņi devās tikai kā jātnieki. Daļa kaņakalpu, bet it sevišķi no «iedzimto» novadiem samobilizētie ļaudis — tie bija toreizējie kājnieki.

Bet te nu, Saules purvā, jātnieki nevarēja kauties. Mestram Volkvīnam un zobenbrāļiem iznākusi liela izrunāšanās: citkārt lielīgie un varonīgie kaušļi nevēlas kauties, laikam gribēdami mēģināt tomēr atkāpties. Bet mestrs domā otrādi: «Laiks nu cirst un sist, lai kaunā nevaram mēs krist. Kad pirmās rindas nogāzīsim, mēs brīvu ceļu izsitīsim, lai varam mājup šauties.» Bet viņa zobenbrāļi ir kļuvuši stūrgalvīgi. «Te nevēlamies vis mēs kauties!» — tie atbild.

Tie tur zem sava goda kauties kā kājnieki, līdzīgi kaŗa kalpiem, latviešiem vai igauņiem. Mestrs nu brīdina viņus: «Var galvas krist jums ar', ja zirgu ir tik žēl.» Un šis brīdinājums izrādījās arī pareģojums: tā patiesi kaujā notika.

Tuvojās jau vakars, un vācieši tanī dienā kauju tomēr neuzsāka. Tas liecina, ka Volkvīna kaŗapulkos valdījis liels apjukums. Paliekot ielenktiem līdz otrai dienai, viņiem stāvoklis varēja kļūt vēl ļaunāks.

Chronists mums pastāsta tikai to, kāda noskaņa valdījusi zobenbrāļu starpā un kā tos mestrs mēģinājis sadūšot. Nekā mēs nezinām par ārzemēs savorvēto lielo krustnešu baru un par ordeņa un bīskapa vasāļiem-bruņniekiem. Bet domājams, ka arī tie būs bijuši tikpat mazdūšīgi. Domājams arī, ka latviešiem, lībiešiem un igauņiem bija vēl mazāk patikas kauties. Jau par 1235. gada kaŗagājienu mēs dzirdējām raksturīgu chronista aizrādījumu: letgaļi negribējuši labprāt kauties ar leišiem. Šoreiz letgaļu noskaņa nevarēja būt labāka, jo vairāk tāpēc, ka viņiem pretī stāvēja nevien leiši, bet arī zemgaļi. Tik pat maz sajūsmas varēja būt arī kuršiem, kas agrāk bija kaŗojuši kopā ar zemgaļiem, bet tagad pirmo reizi piedalījās Māŗas valsts armijā. Un kad nu vēl pat ordeņbrāļi nav pierunājami doties kaujā, tad varam saprast, ka noskaņa valdījusi Volkvīna sapulcinātajā armijā.

Arī pa nakti Volkvīna vīru gara stāvoklis nav pacēlies. Chronists saka: «Grib kristīgie bez kaujas vākties.» Šinīs lakoniskajos vārdos ir pateikts ļoti daudz: ielenktās armijas stāvoklis ir gauŗam bēdīgs, par kauju neviens vairs nedomā, tikai par atkāpŗanos. Bet — «pagāni sāk virsū mākties, tā kauja purvā jā-sāk vien...»

Iedomāsimies 22. septembrā rītu Saules meŗos un purvos. Rīta agrumā bieza rudens migla, Volkvīns vāji orientējas, zobenbrāļi stāŗ virsū ar savu gribu — vākties. Bet leiši un zemgaļi, kas šinī novadā

daudz labāk pārvalda situāciju, naktī un rīta miglā ieņēmuši visizdevīgākās pozīcijas, un vācieši nekur vairs nevar «aizvākties», kauja tomēr jāpieņem.

Kauja iesākusies. Volkvīna vīri cīnās izmisuši. Vēl pēc gadiem sešdesmit bruņnieki nav aizmirsuši Saules traģēdiju, un chronista spalva to tēlo ar tādu izjūtu, it kā viņš pats būtu bijis Saules kaujas dalībnieks:

«Tiem spēki zūd, tie mūk un skrien,
Tos pagāni kā bābas kauj,
Dažs varonis nu krizdams blāuj,
Bez ieročiem ar tukšām rokām
Tā daudzi nāvi gūst ar mokām.»

Pats ordeņa mestrs Volkvīns ar saviem zobenbrāļiem taču nav tāds bāba kā dažs labs balmutīgais piligrims. Kad citi jau bēg, tie vēl kaujas un — krīt gandrīz līdz pēdējam vīram.

Kauja tomēr iesākusies tādos apstākļos, ka Volkvīna armija nolemta iznīcībai. Tāpat kā zobenbrāļi, Saules purvos galu dabūja arī vairums piligrimukrustnešu. Chronists nekā nestāsta, ka kaujā būtu palikuši sveiki arī tie divi Vācijas dižciltīgie, kuŗus viņš sevišķi pieminējis: Dannenbergas grāfs un Hazeldorfs. Novgorodas chronika vēl piemin, ka katrs desmitais tikai atgriezies mājās, un no tā noprotams, ka arī Pliskavas krievu pulks bijis galīgi iznīcināts.

Un tos, kas mēģināja bēgt, sagaidīja tāds pat liktenis. Chronists saka:

«Bet tiem, kas izmisuši muka,
Tad zemgaļi vēl virsū bruka,
Bez žēlastības sita tos,
Ir nabagos, ir bagātos.»

Un vēl viņš piemetina, ka leiši steigušies bēgļus «kokiem sist». Ko tas nozīmē? M. Siliņš, pirmais «Atskaņu chronikas» tulkotājs, to latviski izteicis tā: «Leiši viņus pēdīgi nogalināja, tiem kokus virsū salaizdami.» Turpretī V. Čečichins savā «Livonijas vēsturē» tos vārdus iztulko šādi: «Leiši izrāva no ze-

mes jaunus kociņus ar visām saknēm un apsita visus dzelžos kaltos bruņniekus.» Vistuvāks patiesībai gan laikam būs V. Plutes iztulkojums: «Kad viņu zobe-

Senlatviešu karavīri.

ni un šķēpi bija salūzuši, tad tie ar vālēm šķēla pušu vācu bruņucepures.» Vācieši nelietoja kara vāles, tāpēc šie leišu un latviešu ieroči chronista apzīmēju-

mā varēja būt tikai «koki». Ka kaujas steigā bēgļiem varētu salaist virsū mežā nocirstus kokus, kā M. Silņš domā, tas gan nav ticams. Tad jau drīzāk izrāva kādu kociņu ar visām saknēm, kā Čečiņhins saka, un dragāja ar to pretinieku galvas, ja nebija vairs cita ieroča pie rokas!

Tā nu vācieši pie Saules bija nevien sakauti, bet — iznīcināti. Retais kāds no viņiem palika dzīvs un atgriezās Rīgā.

Bet kas notika ar latviešiem, libiešiem un igauņiem, kas atradās Māras valsts armijā? Pēc toreiz parastās kārtības, priekšējās rindās cīnījās jātnieki, un tie bija zobenbrāļi, krustneši un vasāļi-bruņnieki. «Iedzimto» pulki sastādījās galvenām kārtām no kājniekiem. Kaujās tie bija rezerves pulki, kas novietojās aizmugurē. Un tiem tad atkāpšanās un bēgšanas gadījumos bija izredzes visdrīzāk palikt sveikā. Saules kaujā tomēr arī šie pulki bija stipri cietuši, jo Volkvīna armija bija ielenkta, un tad klājās grūti tiklab priekšpulkiem kā aizmugurei. Par letgaļu, libiešu un igauņu likteni mums nekādu ziņu nav, bet kā klājies kuršiem, tas redzams no Vartberga chronikas: Kursas bīskaps Engelberts un kuršu zemes garīdznieki krituši kaujā, un «kristītie kurši bija pilnīgi iznīcināti.» Šī ziņa par kuršu pulka iznīcināšanu liek saprast, ka ļoti stipri būs cietuši arī pārējie latviešu, libiešu un igauņu pulki.

Ja nu visa Volkvīna armija pie Saules piedzīvoja tādu katastrofu, tad tas liek saprast, kādu varonību leiši un zemgaļi tur izrādījuši.

Vēl jāņem vērā arī tas apstāklis, ka leiši jau pirms sastapšanās ar Volkvīna armiju bija izturējuši kaujas ar Ķijevas krieviem. Pēc ķijeviešu sakaušanas tomēr leišu kaujas spējas bija stipri mazinājušās. Un tā kā leiši dzinās pakal Volkvīna armijai pa izpostītu zemi, tad arī vēl šis apstāklis nāca viņiem par ļaunu.

Jauns un svaigs spēks, kas kopā ar leišiem operēja Saules kaujā, bija zemgaļi. Domājams, ka pirms tam zemgaļu pulki Lietuvā nevienā kaujā nebūs piedalījušies. Tas nu bija leišiem svarīgs atbalsts, tāpēc viņiem kopīgiem spēkiem arī izdevās ielenkt Volkvīna armiju un straujā uzbrukumā to iznīcināt.

Vai nu leiši vai zemgaļi bija nogriezuši Volkvīnam parasto ceļu caur Sēliju, kāpēc vāciešiem vajadzēja novirzīties pa kreisi, un tā viņi iestīga pie Mēmeles Saules zemes purvos. Tādas bija sabiedroto leišu un zemgaļu sagatavotās lamatas.

Raksturīgi, ka chronists uzsvēris zemgaļu svarīgo lomu Saules kaujas pēdējā stadijā: bēgošo ienaidnieku vajāšanā un iznīcināšanā. Vāciešiem Saules zeme bija svešs apvidus, arī leišiem tas, domājams, bija svešs. Tad nu zemgaļi, atrazdamies paši savā zemē, varēja jo labi izmantot savas priekšrocības un izveicību kara taktikā, un chronists arī saka, ka zemgaļi «bez žēlastības» brukuši virsū «izmisušajiem» Volkvīna kaņavāriem un situši «ir nabagos, ir bagātos.»

Saules kauja bija pirmā lielākā cīņa ar vāciešiem visā zobenbrāļu ordeņa pastāvēšanas laikā. Ordenis vēl nekad nebija devies kaņā ar tik lielu armiju, kas bija uzstādīta pēc rūpīgas sagatavošanās un palīgspēku savākšanas. Un ja nu tomēr leiši ar zemgaļiem iegājuši vēsturē nevien kā Saules kaujas uzvarētāji, bet visas varenās Volkvīna armijas iznīcinātāji, tad tas ir vislabākais pierādījums, cik varonīgi un izveicīgi kaņotāji toreiz ir bijuši kā leiši, tā zemgaļi.

Pēc tam pagāja gadu desmiti un gadu simteņi, un vācu chronisti un vēsturnieki vēl arvienu ar žēlabām atcerējās Saules kauju. Tā pierādīja, ka vācu zobena vara Baltijas zemēs ir arī salaužama. Un ja vien uzvarētāji būtu toreiz pratuši izmantot radušos stāvokli, tad līdz ar Saules kauju Māras zemes bīskapa un ordeņa varai būtu pienācis gals.

Visā Baltijas iekarošanas vēsturē Saules kauja ir viens no visspilgātākajiem momentiem, un tas pierāda, ka pret Baltijas tautu apvienotiem spēkiem visi iekaroņotāju pūliņi būtu izrādījušies par vājiem.

Bet — šādu apvienotu spēku nebija, tāpēc iekaroņotāji sagrāba savā varā vienu zemi pakal otram. Tāda ir latviešu, lībiešu, igauņu, leišu un prūšu traģēdija, kas mums sevišķi kļūst saprotama pēc Saules kaujas iznākuma.

VIII

LATVIEŠU LIDZDALĪBA SAULES KAUJĀ

«Atskaņu chronika» mums skaidri liecina, ka Saules kaujā ir stāvējis brālis pret brāli: mestra Volkvīna armijā kavušies jau iekaņoto latviešu zemju pulki un kurši, bet kopā ar leišiem cīnījušies zemgaļi.

Nav domājams, ka zemgaļi piesteidzās leišiem palīgā tikai pašā kaujas laikā: toreiz kaņapulku savākšanās un pārvietošanās prasīja daudz laika. Zemgaļu piedalīšanas Saules kaujā būs izskaidrojama vienīgi tā, ka leišu dižkunigaitis Ringauts, kam 1236. g. nācās cīnīties divās frontēs, jau laikus būs griezies pēc palīdzības pie zemgaļiem, un tiem laikam būs piederējuši galvenie nopelni Volkvīna armijas ielenkšanā.

«Atskaņu chronikas» autors, diemžēl, nemin, kas ir bijis zemgaļu kaņavadonis (viņš nemin arī Lietuvas valdnieku Ringautu, bet sauc vārdā tikai «savus» ļaudis: ordeņa mestru Volkvīnu un divus brašos Vāczemes piligrimus). Tagad mums atliekas tikai minēt, kas 1236. gadā zemgaļus būtu varējis vadīt cīņā.

Par šo jautājumu plašāk izteicies Richads Ērglis savā «Zemgales neatkarības vēsture». Pēc viņa domām, 1236. gadā vēl ir dzīvojis slavenais Zemgales valdnieks Viestarts, un tas arī būšot bijis zemgaļu pulku vadītājs vai vismaz rīkotājs. Savu uzskatu par Viestarta lomu Saules kaujas laikā viņš pamato šādējādi:

Chronists Viestartu gan pēdējo reizi pieminējis 1230. gadā, un vācu vēsturnieki tāpēc izteikuši uzskatu, ka ap to laiku Zemgales valdnieks arī būs mi-

ris. Bet taisni tas, ko chronists stāstījis par Viestartu 1230. gada kaŗa laikā, liek domāt, ka tad viņš bijis vēl pašos spēka gados un varējis vēl ilgi dzīvot. Proti, tanī gadā zemgaļi iebrukuši Aizkraukles novadā. Kad Aizkraukles pilskungs Markvarts pārsteidzis zemgaļu nometnē pašu Viestartu, tas pakēris malkas pagali un ar to pievārējis dzelžaino jātnieku un izsitis tam zobus. Kamēr bruņnieks atjēdzies, Viestarts bijis jau nozudis. Ja Viestarta vārds nav pieminēts sakarā ar Saules kauju, tad tas nav nekāds brīnums: viņa vārdu chronika ne reizi nemin arī 1208.—1219.g. laikā. «Un beidzot, ja pat Viestarts būtu miris pirms šīs kaujas, tad tomēr slavenā uzvara ir viņa darbības sekas. Pat jāsaka vēl vairāk. Viestarta soļi valdīšanas otrā pusē taisni iziet uz vācu Livonijas sagraušanas mēģinājumu. Uz to aizrāda ir ieroču brālība ar kuršiem, ir arvienu ciešāku un draudzīgāku attiecību nodibināšanās ar leišiem, pie kam ar pēdējiem katrs naidis izbeidzas sākot ar 1219. gadu.»

Bet ja Viestarts būtu miris pēc Saules kaujas, kāpēc tad chronists nav pieminējis šī populārā un vāciešiem naidīgā valdnieka nāvi? Arī uz šo jautājumu R. Ērglim ir savs izskaidrojums: «Pēc Saules kaujas vāciešiem pašiem bija tik daudz bēdu, ka neatlika laika interesēties par Zemgales būšanām. Ja tanī laikā, t. i. pēc Saules kaujas, Viestarts būtu miris, tad gan viņa nāve varēja pāriet vācu chronistam neatzīmēta, jo tad visas domas, visi nostāsti grozās ap vāciskās Livonijas eksistences uzturēšanu, palīgu dabūšanu u. t. t.»

Un vēl tālāk viņš piezīmē: «Var gan būt, ka Viestarts Saules kaujas laikā bija jau sasniedzis tādu vecumu, ka pats palika savā pilī un vairs personīgi nepiedalījās niknajā cīņā, bet tikai visu nokārtoja: ir norunas ar leišiem, ir kaŗapulku sapulcēšanu, ir visu pārējo. Uz šādu varbūtību aizrāda viens apstāklis. Parasti pat sīkās cīņās chronikas uzdod un piemin vadoņu vārdus. Turpretī svarīgajā Saules kaujā zem-

gaļu-leišu savienoto karapulku vadonis nav pieminēts nevienā chronikā. Vai tas nav izskaidrojams ar to, ka īstais vadonis nemaz neatradās pie Saules, kad tur krustojās ieroči, bet sēdēja Tērvetes pili? Tādā gadījumā chronistiem pats par sevi likās nevajadzīgi pieminēt blakus personas uz kaujas lauka; tāpat pati par sevi likās saprotama lielā virsaiša vadošā loma, tā kā tiešām lieki bija pieminēt viņa vārdu tā laika biedriem. Chronists neminēja arī to, ko visi paši zināja bez teikšanas. Ilgi pēc Saules kaujas Viestarts nav dzīvojis, jo citādi šis enerģiskais virsaitis nebūtu aizmirsis apmeklēt Livoniju ar saviem zemgaļu karavīriem, lai izmantotu uzvaru.»

Pēc 1230. gada, kad «Atskaņu chronika» pēdējo reizi piemin Viestartu, paiet ilgs laiks, kamēr chronists 1279. gadā min vārdā nākamo Zemgales valdnieku Nameju*). Vai Namejs ir bijis tieši pēctecis Viestartam, arī to mēs nezinām. Bet 1236. gadā Namejam vajadzēja būt vēl ļoti jaunam, un tas diezin vai būtu pratis tik izveicīgi izvadīt zemgaļu-leišu kopīgo akciju.

Lai nu būtu kā būdams, lai Zemgalē Saules kaujas laikā būtu valdījis Viestarts vai arī kāds cits, jāatzīst tomēr, ka zemgaļus toreiz vadījusi kāda uzņēmīga un piedzīvojuša vīra roka. Zemgaļi ar līdzdalību Saules kaujā ir iemantojuši spožu slavu savā ilgajā neatkarības cīņu vēsturē.

*) R. Ērglis domā, ka Namejs bijis Zemgales valdnieks jau no 1251. gada, kad zemgaļi slēguši līgumu ar ordeni un apsolījuši tiem maksāt meslus. Sk. «Zemgales neatkarības vēsture», 195.—238. lpp.

IX

ZOBENBRĀĻU ORDEŅA SABRUKUMS

«Atskaņu chronikas» autors saka, ka mestrs Volkvīns esot valdījis ordeni 19 gadus. Tas nav gluži pareizi, patiesībā viņš sabijis par zobenbrāļu ordeņa mestru 27 gadus (1209.—1236.). Bet ordenis līdz Saules kaujai bija pastāvējis 34 gadus. Tagad nu tam pienāca gals.

Kad nedaudzie Volkvīna kaņavīri, kas bija paglābušies no zemgaļu un leišu vālēm, nonāca Rīgā un atnesa bēdu vēsti par vācu armijas iznīcināšanu, tad rīdziniekus pārņēma paniskas bailes. Viņi gaidīja, ka leiši un zemgaļi tagad dosies tālāk uz Rīgu, lai iznīcinātu arī šo Baltijas iekārotāju galveno atbalsta bāzi. Pēc Alberta Krancija vārdiem (Vandalia), rīdzinieku bailes bijušas ārkārtīgi lielas: daži domājuši, ka leiši nu paņemšot Rīgas ostā stāvošos Vācijas piligrimu kuģus un došoties tanīs pat uz Vācijas krastiem.

Tas nu tomēr nenotika. Ne leiši, ne zemgaļi uz Rīgu negāja.

Un tomēr, zobenbrāļu ordenis bija iznīcināts. Tie nedaudzie zobenbrāļi, kas vēl bija atlikušie dzīvi, nespēja vairs sastādīt nekādu kaujas organizāciju. Zobenbrāļu ordeņa atliekas nu vajadzēja steidzīgi pievienot teutoņu ordenim un panākt teutoņu drīzāku ierašanos Māras zemē. Tas bija vienīgais glābiņš, kā vācu iekārotājiem noturēties Baltijā.

Tā tas arī notika. Ja dažus gadus iepriekš sarunas par abu ordeņu apvienošanos nedeļa nekādus rezultātus, tad pēc Saules kaujas to izdarīja itin steidzīgā kārtā.

Ordeņu apvienošanās nevarēja notikt bez pāvesta Gregora IX un Vācijas ķeizara Frīdriha II piekrišanas, jo ordeņi skaitījās tiem abiem padoti. Bet tie abi, kārtodami Vakareiropas valdnieku strīdus, atradās pastāvīgi ceļā no vienas pilsētas uz otru un tāpēc bija grūti sastopami.

Teutoņu ordeņa lielmestrs Zalcas Hermanis bija jau piekritis zobenbrāļu uzņemšanai. 1237. gada pavasarī ķeizars Frīdrihs II sūtīja viņu pie pāvesta kā starpnieku Lombardijas lietu kārtošanai. Pāvests tolaik atradās Viterbo pilsētā, un Zalcas Hermanis devās uz turieni. Viņa svītā atradās arī jau agrāk no Rīgas sūtītais zobenbrāļu ordeņa delegāts Magdeburgas Jānis. Nu radās izdevība tieši ar pāvestu pārrunāt ordeņa apvienošanas jautājumu.

Bet sarunas ar pāvestu traucēja viens apstāklis: jau 1236. gadā pāvests ar savu bullu bija uzdevis savam legātam Modenas Viļumam nokārtot kādu Māras valsts konfliktu ar Dānijas karali Valdemāru II. Proti, Dānija pieprasīja, lai tai atdod Rēveli un apkārtējo igauņu novadu, ko bija okupējuši livonieši, izspiezdami no turienes dāņus, bet dāņu prasība vēl arvienu nebija izpildīta.

Pēc Saules kaujas nu atlikušie zobenbrāļi sūta vēl citu delegātu uz Vāciju, kam uzdots ziņot par ordeņa sakaušanu un pasteidzināt atlikušo zobenbrāļu uzņemšanu teutoņu ordenī. Tas ir Gerlachs Sarkanais (Gerlachs der Rade), kas nonāk Viterbo pilsētā ar Ījaba vēsti. Bez tam pie pāvesta ar tādu pat lūgumu griežas Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskaps. Pāvests, saņemis ziņu par Saules kauju, arī vairs nevilcina jau gadiem ilgušās sarunas, jo viņš saprot, ka vienīgi teutoņi tagad var glābt vācu kolonizācijas pasākumus Baltijā. Un tā kā teutoņi Prūsijas iekarošanu ir jau tikpat kā pabeiguši, tad tie arī daļu no saviem spēkiem var pārsviest uz Rīgu.

Zobenbrāļu uzņemšana teutoņu ordenī notiek 1237. gada 12. maijā Viterbo pilsētā svinīgā aktā,

klātesot pašam pāvestam un vairākiem augstākiem garīdzniekiem un lielmestram Zalcas Hermanim. Abi zobenbrāļu delegāti, Magdeburgas Jānis un Gerlachs Sarkanais, nometas ceļos pāvesta priekšā, un pāvests viņiem vispirms pasludina grēku piedošanu, pēc kam svinīgi paziņo, ka teutoņu ordenis uzņem savu brāļu vidū zobenbrāļus, kam turpmāk jāpilda teutoņu ordeņa likumi. Turpat abi zobenbrāļi novelk sava agrākā ordeņa mēteļus ar sarkano zobena zīmi un ietērpjas teutoņu baltajās mantijās ar melnā krusta zīmi.

Tanī pat dienā pāvests izdod trīs bullas: Livonijas ordeņbrāļiem, Māras zemes bīskapiem un savam legātam Modenas Viļumam. Šinīs bullās rakstūti ordeņu savienošanas noteikumi. Teutoņu ordenis pārņem visus zobenbrāļu ordeņa īpašumus, tiesības un pienākumus. Teutoņu ordeņa bruņnieki padoti Livonijā bīskapa juridiskijai, un to attiecības pret katoļu baznīcu ir tādas pat, kādas bijušas zobenbrāļu laikos. Ar vārdu sakot, teutoņu ordenis ar šo aktu ir padarīts par Saules kaujā iznīcinātā zobenbrāļu ordeņa mantinieku. Starpība starp teutoņu ordeņbrāļiem Prūsijā un Livonijā nu bija tāda, ka Livonijā tie bija atzīti par bīskapu vasāļiem, kamēr Prūsijā bīskapi bija padoti ordeņa civīlai juridiskijai. Šim dažādajam tiesiskajam stāvoklim Prūsijā un Livonijā vēlāk radās nepatīkamas sekas: Livonijā iesākās gadu desmitiem ilgi strīdi un cīņas starp ordeni un Rīgas virsbīskapu, kas stipri novājināja Māras valsti. Bez tam pāvests atgādināja savam legātam, ka jāizpilda dāņu prasība pēc Rēveles, ko viņš uzskatīja par dibinātu.

Drīz pēc tam 60 teutoņu ordeņa brāļi posās ceļā uz Rīgu.

Pats ordeņa lielmestrs Zalcas Hermanis devās tālāk pie ķeizara Fridriķa II. Viņš tam paziņoja prieka vēsti, ka teutoņu ordenis ar Vaterbo aktu bez kādām pūlēm un upuriem ticis pie lieliem īpašumiem

Livonijā. Arī ķeizars bija priecīgs un no savas puses uzdāvināja krietnu summu «ceļa naudas» uz Rīgu sūtāmajiem brāļiem.

Teutoņu ordeņa nodaļai Livonijā par jauno mestru iecēla Prūsijas mestru Hermani Balku, kas turpmāk pārvaldīja ordeņa nodaļas kā Prūsijā, tā Livonijā, un viņa oficiālais titulis bija: «praeceptor domus Theutonice in Livonia et Prucia». Balks ar saviem ordeņbrāļiem ieradās Rīgā 1237. gada rudenī un sāka tur valdīt.

Tikai pāvesta gribu par Rēveles atdošanu dāņiem Rīgā neviens nedomāja pildīt, līdz 1238. gadā dāņi posās doties kaŗa kuģos uz Livoniju. Tad ordenis noslēdza līgumu ar dāņiem, atdeva prasīto Rēveles novadu un vienojās turpmāk kopīgi kaŗot ar «pagāniem» un jauniegūtās zemes dalīt savā starpā tā, lai divas trešdaļas piekristu dāņiem un viena trešdaļa — ordenim.

Tā nu pēc Saules kaujas vācu virskundzība Livonijā atkal nostiprinājās ar teutoņu ordeņa atbalstu. Sākās atkal gadskārtējie piligrimu ieplūdumi Rīgā. Atnācēji stājās Rīgas un pārējo hīskapu kalpībā vai apmetās kā tirgotāji un amatnieki Rīgā un citās pilsētās, un Māŗas zemē ar katru gadu vairojās vācieŗu skaits un spēks. Saules kaujā sistais robs īsā laikā bija atkal pārpārim aizpildīts.

Bet kāda nu bija šīs saglābtās vācu varas vēsturiskā loma Baltijā? Ko kolonizātori atnesa šai zemē? Ko deva garīdznieki, bruņnieki, ordeņbrāļi, pilsētnieki? Vēsturnieks J. Krodznieks viņu lomu raksturo šādiem vārdiem:

«Pie mums Baltijā katoļu garīdzniecības vienīgā gaita bijusi — ieņemt vietu, savākt meslus, desmito tiesu, klausas, sieciņus, naudu... sakrāt mantu. Ganāmie varēja paŗi sevi ganīties, kad tikai bija izpildījuŗi baznīcas tiesas. Jaunkristītos atstāja viņu vecā gara tumsībā, elku dievībā, māņu ticībā, jo baznīca Baltijā bija savu pienākumu izpildījusi, savu

darbu pastrādājusi: pagānus pieskaitījusi kristīgo draudzei, un pēc tādām pūlēm tak pieklājas atdu-sēties.

Šis kūtrības, šī ļaunuma sakne jāmeklē pašos mācītājos, katoļu garīdzniecībā: svešnieki bija, kas atnāca šurp, un tādi svešnieki viņi arī palika savu mūžu. No Baltijas iedzimtiem, kam tak būtu sirds un karsts prāts, kuņus tautas mīlestība dzītu uz sirsnīgu darbību, neredzam neviena, kas būtu bijis mācītājs un garīdznieks. Bīskaps Alberts bija kādu pāri izraudzījis par priesteriem, bet šie arī bija pirmie un pēdējie. Kā lai svešnieks, tautas valodas nepratējs, tautas gara nepazinējs, varētu mācīt ļaudis, būt viņu dvēseles gans, viņu pamācītājs, viņu prāta apgaismotājs, gara attīstītājs? Katoļu baznīca un garīdzniecība nav bijusi kultūras un civilizācijas izplatītāja un nesēja mūsu senčiem.

Bruņnieku ordenis arī bija katoļu baznīcas auglis, līdzīgs mūku ordenim un iestādēm. Tie paši solījumi, kādi jāapzvēr mūkam, bija jāpilda ordeņa brāļiem: akla paklausība priekšniekiem, pilnīga atteikšanās no īpašuma, t. i. nabadzība un bezlaulība. Tā tad, ordeņa brāļiem bija jāatsakās no cilvēka svabadās vaļas, no īpašuma un no ģimenes. Ordeņa brāļu ceturtais solījums bija: mūžīgs kaŗš ar nekristītiem, bet kaŗi arī nav nekādi cilvēces un tās attīstības draugi. Kā mūkiem bija jādzīvo klosterī, šķirtiem no pasaules un no ļaudīm, tā ordeņa brāļi pie-mita savos cietokšņos un pilīs un nesatikās ar apkārtējiem ļaudīm. Ordenis nevarēja būt kultūras nesējs.

Katoļu mācītājs un ordeņa brāļi bija garīdznieki, t. i. ļaudis, kas izstājušies no laicīgās dzīves un sakarības ar ļaužu kārtām un būšanām, pie tam dzi-muši un uzauguši svešienē, tāpēc arī ne mūžam ne-varēja iedzīvoties mūsu senču starpā.

Turpretī abas otrās kārtas, vasāļi-muižnieki un pilsoņi, pilnīgi un galīgi pārvērtās par Baltijas ze-

mes bērniem. Nometušies reizu te, ierīkojuši savu dzīvi uz visu mūžu, uz bērnu bērniem, viņi bija piesieti pie zemes īpašuma un ģimenes saitēm — no viņiem varētu cerēt, ka tie atnesuši mūsu senčiem civilizācijas dārgli, būs viņu dēstījuši savā jaunajā tēvijā — bet velti!

Trešā šķira, kas ieviesās Baltijā, bija bīskapu un ordeņa klausītāji, vasāļi. Šie gan apmetās galīgi šeit, palika par zemes bērniem, saauga ar zemi tik pat cieši kā iedzimtie, jā, beidzot palika par zemes vienīgiem un pilnīgiem īpašniekiem; bet tomēr iedzimtiem viņi palika sadzīvē tādi paši svešnieki, kādi bijuši — valdošās kārtās, citas valodas, cita gara, citas šķiras bērni.

Teutoņu ordeņa lielmestrs un bruņnieks.

Pilsoņi turējās vēl jo attālāk no iedzimtiem, vēl jo mazāk viņiem bija kopsaišu. Pilsētnieki, tirgotāji un amatnieki, ieslodzījušies savās ģildēs un cunftēs,

liedza ne tik vien svešajiem iedzimtajiem, bet pat saviem tautas brāļiem, gīlžu un cunfšu nedalībniekiem, jebkādu veikalu, amatu un peļņu un uzturēja savā vidū pie tam pilnīgāko vācietību. Atnākuši no Vācijas, viņi dzīvoja it kā Vācijā, tā kā arī no šiem neatlēca iedzimtajiem it nekāda labuma.

Visas šīs četras ienācēju kārtas: garīdznieki muižnieki, ordenis, pilsoņi — dzīvoja un turējās pavisam atšķirti no iedzimtajiem, nebija nevienas un nekādas saites, kas viņus tuvinātu un vienotu. Iedzimtais ne mūžam nevarēja domāt un nedrīkstēja cerēt kādreiz iztikt no savas kalpu kārtas un ietikt kādā citā. Tikai bīskapa Alberta pirmajos laikos, liekas, bijuši Rīgā arī pilsoņi no iedzimtajiem; var būt, ka to laiku arī kāds ieticis muižniekos — vasālos, bet vēlāk tas nebija domājams, likumi pat liedza iedzimtajiem iekļūt citā kārtā. Simtiem gadu iedzimtie nav baudījuši Vakareiropas kultūras.»

Ordeņa māršala zīmogs.

Šinī Krodznieka raksturojumā šis — tas būtu korigējams, un vispirms tad jāuzsver tā mūsu vēsturē tagad nodibinātā patiesība, ka vācu zobens un krusts nevien nav atnesis jaunu kultūru un civilizāciju, bet iznīcinājis to augsto Baltijas tautu kultūru, par ko

nodod liecību jaunākā laika archailoģiskie pētījumi. Tā tad, vācu atnācēju loma Baltijā ir bijusi divkārt negatīva.

Pēc Saules kaujas vācu vara Baltijā karājās mata galā. Pirms teutoņi paguva nostiprināt vācu pozīcijas, bija vajadzīgs izdarīt vēl vienu spiedienu, un tad ar slaveno Saules kauju būtu iesācies pavisam citāds vēstures laikmets — būtu iesākusies atbrīvoto Baltijas tautu vēsture. Bet ja tas, diemžēl nenotika, tad tā ir Saules kaujas uzvarētāju kļūda, ko Baltijas tautām pēc tam nācās izpirkt ar gadu simteņiem ilgu verdzību.

X

LEIŠU STĀVOKLIS PĒC SAULES KAUKAS.

Liekas gan katram, kas iepazīnīs ar vēstures notikumu gaitu ap to laikmetu, kad norisinājās Saules kauja, radīsies jautājums: bet kāpēc leiši ar zemgaļiem nedevās tālāk uz Rīgu un neiznīcināja vācu varas atliekas līdz pašiem pamatiem?

Katrai rīcībai ir savi motīvi. Arī tam, kāpēc leiši un zemgaļi nesteidzās izmantot stāvokli pēc Volkvīna armijas iznīcināšanas, taču būs meklējams un arī atrodams kāds izskaidrojums.

Apskatīsim vispirms leišu stāvokli pēc Saules kaujas.

V. Plute, apsvēris radušos stāvokli pēc Saules kaujas, saka tā: «Pirmajā acumirkļī izliekas, ka Ringauts darījis neprātīgi, kad nav labāk izmantojis savu uzvaru un dzinies vāciešiem pakal. Bet kad ieskatāmies dziļāk toreizējos Lietuvas apstākļos, tad jāatzīst, ka Ringauts, ar apdomu griezties atpakaļ uz tēviju. Jo tagad, kur viņš bija pārvarējis ārējos ienaidniekus, tam bija vaļas griezties pret vēl niknākiem iekšējiem ienaidniekiem. Tagad, kur visā Lietuvā atskanēja viņa slava, viņa vārds, tas galīgi paspēja nodibināt līdz tam vēl diezgan nedrošo vienvaldību un apradināt leišus ar domām, ka tad viņi sargāti, ja paklausa vienam kunigaitim. Ringautam arī izdevās šādu nodomu galā vest; no šī laika, kur Ringauts sakāva ienīstos vāciešus, leiši vienmēr pulcējās ap dižkunigaiša karogu. Vāciešiem viņš tagad bija darījis ceļa jūtis, kur stāvēja rakstīts: «Līdz šejieni un tālāk vairs nē!»

Tā tas ir bijis. Pēc Saules kaujas, kad bija sakauti abi galvenie leišu ārējie ienaidnieki — krievi un vācieši — kā Ringauts, tā viņa dēls Mintautis nodevās galvenām kārtām savas valsts organizēšanas un apvienošanas darbam. Kaŗa notikumi pierādīja, ka vienībā ir spēks, un tad nu atsevišķie leišu novadi viens pēc otra pakļāvās vienam un galvenajam valdniekam. Šim darbam apstākļi patiešām bija izdevīgi. No sakautajiem vāciešiem aiz Daugavas tik drīzi jauns uzbrukums leišu zemēm nebija gaidāms. Arī krieviem klājās slikti: tiem uzmācās tatāri, un drīz pēc Saules kaujas, 1240. gadā, tatāri bija ieņēmuši jau Ķījevu.

Un tomēr, atskatoties tagad uz XIII gadsimta notikumiem Baltijas piekrastē, jāsaka, ka Ringauts un viņa pēctecis ir pielaidis liktenīgu kļūdu, ļaudams pārveidotajam vācu ordenim atžirgt un sagatavoties jaunai ofensīvei.

Pēc sava tēva Ringauta nāves Mintautis centās nesaudzīgi un ar brutālu spēku apvienot atsevišķos Lietuvas novadus un kunigaišus vienā stiprā organismā. Salaužot dažu novadu valdnieku pretestību, viņš tanī pat laikā mēģina izplatīt savu varu arī arvienu tālāk krievu zemēs. Kamēr ordenis spiežas uz ziemeļrietumiem un sagrābj savā varā Pliskavu un Izborsku, Mintautis savu ekspansiju vērš uz dienvidrietumiem. Bet kad krievi mazliet atņem elpu, sāk organizēties koalīcija pret Lietuvu, ko vada Galīcijas kņazs Dāniels, un drīz vien sāk likties, ka lielajai Mintauša Lietuvai pienāks gals.

Mintautis ir nevien varaskārīgs, bet arī viltīgs valdnieks. Par saviem lielākajiem vasaļiem viņš izrauga savus radniekus, tā domādams nostiprināt Lietuvas novados savu personīgo iespaidu: iekārotajā Polockā viņš ieliek par valdnieku savu brāļa dēlu Tautvili, Žemaitē (Lietuvas rietumnovadā) — savu brāli Vikintu u. t. t. Bet taīsnī no viņa radnieku vidus nāk intrīganti un nodevēji, kas stājas sakaros ar

Galīcijas kņazu, uzskūda visus kristītos leišus iet «krusta karā» pret pagānu Lietuvu, sabiedrojas pat ar poļiem un Māras valsts ordeņa mestru. Tautvilis nu izrādās pats galvenais sazvērnieks, kas dabū savā pusē nevien Galīcijas kņazu, bet dodas arī uz Rīgu un liekas kristīties, lai tādā ceļā iegūtu arī ordeņa atbalstu.

Tā nu Lietuva ir ieguvusi atkal tos pašus aktīvos ārējos ienaidniekus, kas bija jau apvienojušies 1236.g. kaŗā. Mintautis nav drošs, ka atklātā cīņā viņš spēs uzveikt ir krievus, ir ordeni. Tāpēc viņš ar diplomāta viltību sanaido krievus ar poļiem un pats ziņo ordeņa mestram, ka viņš grib pieņemt kristīgo ticību. (Pēc krievu chronistu ziņām, viņš pirms tam jau no krieviem esot pieņēmis pareizticību, un tas ir iespējams: to viņš laikam darīja, lai pastiprinātu savu autoritāti iekarotajās krievu zemēs; un tā kā viņa sieva saucas Marta, t. i. kristīgo vārdā, tad tas it kā apstiprina krievu chronistu ziņu). Svinīgās kristības arī notiek Novogrodekā 1253. gadā, pēc kam Mintauti ar pāvesta svētību kronē par Lietuvas karali. Tādā ceļā ieguvis ordeņa draudzību un atbalstu un noslēdzis ar to «mūžīgu mieru», viņš atbrīvo sev rokas un viegli tiek galā ar iekšējo opozīciju, un krievi un poļi vien viņam vairs nav bīstami.

Tikai «mūžīgais miers» ar ordeni, kā izrādās, nav spēkā Žemaitē, kas vēl nav gluži pakļauta Mintautim: tai atkārtoti uzbrūk vācieši, un arī žemaiši vairākkārt iet revanša cīņās pret ordeni. Arī Kursu un Zemgali vēl vācu zobens nav galīgi nomācis. Žemaišu un zemgaļu sekmīgās cīņas ar ordeni mudina sacelties arī kuršus un prūšus. Mintautis jūt, ka iespējama atkal citāda orientācija. 1260. gadā viņa kaŗapulki kopā ar kuršiem pie Durbes sakauj ordeņa armiju, un vācieši piedzīvo apmēram tādu pat katastrofisku sabrukumu kā 1236. gadā pie Saules.

Tagad Mintautis atklāti lauž «mūžīgo mieru» ar Māras zemi, atsakās no vāciešu kristības, lai atgū-

tu lielāku autoritāti visos leišu «pagānu» novados un iegūst savā varā Žemaiti. Kursā un Prūsijā krīt viena vācu pils pēc otras, un poļu un krievu palīdzība nevar glābt vācu varu no sabrukuma.

Nu reiz iestājas moments, kādam vajadzēja nākt tūlīt pēc Saules kaujas: Mintauša vadībā tagad gandrīz visas baltu ciltis grib turēties kopā pret ordeni. Liekas — nav tālu vairs tas brīdis, kad vācu varai būs Baltijā pinācis gals.

Bet te — Mintautis 1263. gadā krīt par upuri sazvērniekiem, kuŗus vada viņa svainis, slavenais leišu kaŗavadonis Daumants. Kojalovičs stāsta, ka Mintautis esot gribējis atņemt Daumantam sievu, nelaiķes Martas māsu. Līdz ar Mintauti sazvērnieki nogalina arī viņa divus dēlus, lai nebūtu tēva nāves atriebēju.

Ar Mintauša nāvi sabrūk nodomātā lielā akcija pret vāciešiem. Sabrūk lielā Lietuvas valsts, saskaldoties sīkos novados. Baltu ciltis gan vēl mēģina katra par sevi turpināt cīņu ar ordeni, bet dalītiem spēkiem tās vairs nav spējīgas uzveikt ordeni, un viena pēc otras krīt atpakaļ vācu kalpībā. Visizdevīgākais moments vācu varas salaušanai tūdaļ pēc Saules kaujas bija palaists gaŗām, un par šo kļūdu kā leiši, tā latvieši dabūja samaksāt ar savas patstāvības zaudēšanu uz ilgiem laikiem.

KURŠU APSPIEŠANA PĒC SAULES KAUKAS.

No Vartberga chronikas, kur stāstīts par kuršu piedalīšanos Saules kaujā, noprotams, ka Kursas bīskaps Engelberts līdz ar vairākiem garīdzniekiem dabūjis galu turpat kaujas laukā. Turpretī Češi-chins to iztulko tādējādi, ka tikai pēc nelaimīgās kaujas Kursā notikusi plaša sacelšanās pret vāciešiem, un tad kurši esot nogalinājuši bīskapu līdz ar pārējiem ienīstajiem garīdzniekiem.

Jau 1230. gadā pāvesta legāts Baldvīns ataicināja uz Rīgu Kursas valdnieku Lameķinu līdz ar vairākiem kuršu bajāriem un pierunāja tos labprātīgi iestāties Māras valsts apvienībā un pieņemt kristīgo ticību. Baldvīna nolūks arī izdevās, un kurši labprātīgi padevās. Domājams, ka Lameķinu un viņa bājārus būs vadījuši kādi tālāki politiski aprēķini: ar šādu miera līgumu kurši varbūt cerēja nodrošināties pret ārējiem uzbrukumiem; vai viņi būtu arī cerējuši Māras valstī panākt visas Latvijas politisku apvienošanu, tas gan maz ticams.

Noslēdzis ar Lameķinu šādu svarīgu politisku līgumu, Baldvīns pats gribēja kļūt par Kursas bīskapu, palikdams neatkarīgs no Rīgas bīskapa un būdams tieši padots tikai pāvestam. Kuršiem un Lameķinam tāds stāvoklis solīja zināmas priekšrocības, salīdzinot ar lībiešu un letgaļu zemēm, bet Rīgas bīskapam Nikolajam tas nepatika: Māras zemē nu radās divi valdnieki.

Kursas bīskapa sēdekli ierīkoja Piltenē, vienā no labākajām pilīm, bet Lameķina galvaspilsēta, kā domājams, bijusi Kuldīga.

Kurši Baldvīnam nebija nekā vairāk apsolijuši kā pieņemt un uzturēt garīdzniekus un neatkāpties no kristīgās ticības. Bet tāds līgums nesaskanēja ar ordeņa nolūkiem: meslu uzlikšana taču bija galvenā lieta. Tāpēc ordenis kopā ar Rīgas pilsētu pasteidzās kuršu zemē iegūt arī savu tiesu un uzspieda vēl kādu citu līgumu, pēc kuŗa Talsu novads apsoliījās maksāt ordenim arī meslus un pieņemt garīdzniekus tikai no Rīgas. Baldvīns par tādu varmācīgu iejaukšanos sūdzējās gan pāvestam, bet nekā nepanāca. Beigās uzvarēja Rīgas bīskaps, kas pārliecināja pāvestu, ka Māras valstī reizē nevar valdīt divi viens no otra neatkarīgi bīskapi, un Baldvīns zaudēja legāta un Kursas bīskapa posteni. 1234. gadā Baldvīns atstāja Kursu, kas nāca zem Rīgas bīskapa un bija spiesta maksāt «desmito tiesu».

Kurši bija pievilti, un tāpēc labi saprotams, ka pēc Saules kaujas viņi, manīdami vācu varas sabrukumu, centās atkratīties no vācu virskundzības un viņu ticības.

Bet — tiklīdz Rīga kaut cik atspirga, tā neka-vējās kuršus pārmācīt. Lūk ko «Atskaņu chronikas» autors stāsta par soda ekspedīciju, ko ordeņa mestrs, Balka pēctecis Grīningas Dītriķis, nosūtījis uz Kursu (1242. gadā): «Neilgi pēc tam viņš sadzirdēja, ka Kursā ļaudis vēl arvien turas pie pagānu ticības. Par to viņam sirds gaužam iežēlojās un iesāpējās. Tad Dievs viņam deva padomu, kas turpmāk kristīgai ticībai nāca par labu: viņš gribēja kuršus apkaŗot un ziņoja to saviem brāļiem. Tie par to sirsnīgi priecājās un visiem spēkiem bija gatavi palīdzēt, lai nepaliktu nedarīts, ko mestrs bija nodomājis. Tad nolika dienu, kad visiem jābūt gataviem, apziņoja arī latviešus un lībiešus. Bīskapam un ķēniņa vīriem (t. i. dāņu pārvaldītājam Igaunijas daļai) arī paziņoja kuŗa gaitu, un tie labprātīgi ieradās ar dažu brašu pulku. Rīgā visiem bija jāsapulcējas, un dažu labu redzēja kuŗapulkā šurp atnākam, kam bruņu cepure

laistījās kā spožs stikls. Tad pieņēma ceļa vadoņus, kas kuršu zemi labi pazina. Jūrmalā kaŗaspēku kā nākās sakārtoja pa karogiem un norīkoja kaujām. Kaŗaspēks bija liels; un diženi tas siroja pa Kurzemi. Tur viss labi veicās; dažs prāvs pulks pārstāigāja zemi šurp un turp un atgriezās ar lielu laupījumu. Dažam labam vīram tie sagādāja briesmas, un kam nelaimējās izbēgt, tas palika nokauts guļot. Kuršiem tomēr tas nebija par prieku. Tad viņi nāca pie atziņas, ka labāk dzīvot mierā un padoties mestram. Tā runāja viņu vecākie, un citi bija tādās pat domās. Tie atsūtīja vēstnešus pie kaŗapulka, darīdami mestram zināmu, kas viņiem prātā. Tas par to no sirds priecājās un dāvāja viņiem mieru ar brāļu ziņu.»

Bet lai kurši tādu padevīgu prātu paturētu arvienu, ordenis uzcēla Kuldīgā stipru pili, kur novietoja pastāvīgu garnizonu, lai vajadzības gadījumā soda ekspedīcijai atkal nebūtu jāmērī tālais ceļš no Rīgas. Un drīz pēc tam ordenis nosēdināja vēl otru garnizonu Embūtē. Chronists par to tā stāsta: «Īsi pēc tam grābšus sagraβα Embūti. Nu kuršiem visi prieki izgaista, un tiem bija jādod mesli. Tā pat cieto klinti spiež, kamēr tā pāršķeļas. No kuršiem tomēr dažs labs dabūja galu, iekams pārvarēja viņu zemi. Ir labu, ir ļaunu tiem deva baudīt, kamēr tie bija ar mieru saņemt kristību; gan ne labprāt tie to darīja, bet taču tie pēdīgi to pieņēma.»

Tā tad, arī kurši pēc Saules kaujas saņēma tādu pat kristību «ar uguni un zobenu», kādu jau pirms dažiem gadu desmitiem bija saņēmušas jau citas baltu tautas.

Nu kurši gan aicinājuši leišus palīgā. «Atskaņu chronika» stāsta tālāk, ka Mintautis uzbrucis Embūtei, bet ordeņa kaŗaspēks leišus sakāvis. Tas noticis ap 1243. (vai 1244.) gadu, un ar šo notikumu saistās populārā teika par Induli un Āriju.

Pēc tam chronists stāsta atkal par kādu citu ordeņa uzbrukumu kuršiem, kad atkal leiši nākuši kaimiņiem palīgā (pēc Kojaloviča ziņām, tas noticis 1250. gadā): «Tad dažam labam pagānam kaklu sadragāja, tā kā palika zemē guļot un nekad vairs negāja gaitās. Tā Dievs palīdzēja saviem draugiem; bet pagāniem velns šai vietā bija sagādājis negantas mokas. Kauties beiguši, brāļi un viņu kalpi nokāpa no zirgiem, apmetās zālē, un visi no sirds priecājās. Lauņpījumā iegūtos ieročus un zirgus izdalīja vienlīdzīgi, un arī Dievam debess augstībā paturēja savu daļu (t. i. atstāja daļu laupījuma arī baznīcai). Jauni un veci, visi ar prieku jāja mājās, un nevienam nebija jākaunās. Ar šo kaņģājienu zemei vispārim bija iegūts labums. Bet vēl dažu labu dienu tie dzīvoja ar viņiem kaņģodami un jāja postīdami ir bagātos, ir nabagos. Pilīs, kas tanī zemē, tie mocīja dienām un naktīm, kamēr tās ieņēma, un dažs labs vīrs abās pusēs krita cīņā, kā jau kaujās parasts, kaņģu vedot.»

Durbes kauja 1260. (vai 1261.) gadā bija apspiesto kuršu pēdējais un varenākais izmisuma un naida uzliesmojums. Šoreiz patiesībā kaņģ bija starp ordni un leišiem (žemaišiem), un kuršiem negribot bij jāpiedalās ordeņa kaņģā pret viņu aņģākajiem palīgiem. Tā kā kuršu pulki bija novietoti arjergardā, tad tie, izmantodami stāvokli, atriebās saviem apspiedējiem, un ordeņa pulki nu atradās starp divām ugunīm: leiši uzbruka no priekšas, bet kurši — no muguras puses. Arī šoreiz ordenis bija galīgi sadragāts: kaujā krita pats mestrs Burchards un 150 ordeņbrāļu, bet visus vācu armijas zaudējumus vērtē tūkstošos.

Pēc Durbes kaujas sākas sacelšanās visās Baltijas malās. Kurši ar žemaišu palīdzību padzen vāciešus no Dzinteres un Vārtājas pilīm. Gandrīz visa Kursā ir atkal brīva. Bet kuršu atgūtās brīvības laiks ir pārkāss. Vācieši, sapulcinājuši lībiešus un letgaļus, nāk atkal uz Kursu, atsvabina Kuldīgā ielenkto garnizonu, steidzas uz Dzinteri, aizdedzina

pili un apkauj visus, kas vecāki par 11 gadiem, un iemet ugunī. Pēc tam nāk Aizputes kārtā; tur kurši, dzirdējuši par Dzinteres briesmu darbiem, padodas bez pretošanās.

Otrā soda ekspedīcija dodas uz Dienvidkursu. Lažas pili nodedzina un apkauj visus pils aizstāvētājus, tāpat kā Dinterē. Merķe un Grobiņa padodas bez cīņas, bet kuršu garnizonu vācieši abās vietās saņem gūstā.

Trešā soda ekspedīcija dodas uz Griezi, aiz Skrundas mežiem. Arī te pili nodedzina un apkauj visu garnizonu un pa ceļam saņemtus gūstekņus aizdzen uz Kuldīgu.

«Vienīgais ziņu avots par Kursas nomākšanu ir «Atskaņu chronika», un tā ir pārāk lakoniska, lai no minētiem faktiem varētu restaurēt puslīdz skaidru ainu par Kursas krišanu vācu kalpībā» — saka Aleksandrs Grīns. «Jādomā, vāci te būs pielietojuši to pau veco, jau Prūsijā izmēģināto metodi, t. i. centušies nošķirt augstmaņus no tautas un dodami tiem privilēģijas. (Kursā vēl tagad uzglabājušies seno augstmaņu pēcnācēji, t. s. ķoniņi, kas ir visu laiku bijuši brīvi ļaudis un pildījuši tikai zināmas kara klaušas. Tādu brīvnieku ir bijis samērā daudz, sevišķi Zamzemē (Prūsijā), kur tie izrādījušies par cītīgākajiem vācu varas balstītājiem un bieži spēlējuši nodevēju lomu pret saviem tautas brāļiem.)»

Tā gadus trīsdesmit pēc Saules kaujas nobeidzās Kursas galīgā iekarošana. Arī te sacelšanās pret vācu zobenu nāca par vēlu. Miermīļie kurši lētticīgi pieņēma svešnieku miera piedāvājumus un nekaņoja par savu brīvību īstajā reizē — kopā ar citām tautām, kam draudēja tas pats liktenis. Un pats galvenais: kurši neturējās kopā ar saviem tuvākajiem likteņa biedriem — zemgaļiem.

XII

ZEMGALES LIKTENIS PĒC SAULES KAUJAS

Zemgales liktenis vistiešāk saistās ar Saules kauju un tās sekām, it īpaši ņemot vērā, ka Zemgale pēc Kursas labprātīgas padošanās Māras valstij palika vienīgā vēl neatkarīgā, bet izolētā latviešu valsts. Zemgale arī izturējusi visvaronīgākās cīņas ar ordeni.

Pēc Saules kaujas zemgaļi nedabūja ilgi baudīt mieru. Izpostījies un apspiedis Kursu, Rīgas bīskaps 1250. gadā posās jaunā kaŗā uz Zemgali, lai piespiestu padoties Māras valstij arī šo pēdējo latviešu valsti. «Atskaņu chronikas» autors ar lielu patiku stāsta par šo kaŗagājienu: «Mestrs Andrejs (no Štīrijas) paziņoja saviem brāļiem, ka viņš nodomājis doties kaŗā uz zemgaļu zemi. Tiem par to bija prieks. Tad sūtīja ziņas pa visām zemēm, un kaŗaspēks steigšus sapulcējās pie mestra. Tā mestrs ar saviem brāļiem, zemju ļaudīm un krustnešiem aizgāja uz Zemgali. Nonākuši tanī zemē, tie saņēma laupījumu pilnas rokas un apkāva daudz ļaužu. Kur vien atrada pagānus priekšā, mestrs ar savu kaŗapulku tos dzenāja šurp un turp un postīja viņu zemi drīz še, drīz tur, tā kā tie nezināja, kur glābties. Tad, kopīgi apspriedušies, zemgaļi steigšus sūtīja vēstnešus pie mestra, ziņodami, ka tie vēlas īstu mieru, apsola maksāt meslus un turēt mieru ar brāļiem. To dzirdot, mestrs tūdaļ kļuva priecīgs, viņš pieņēma atkal zemgaļus (t. i. atzina tos par Māras valsts piederīgiem), un tie turpmāk labprātīgi deva meslus.»

Zemgale pēc šī miera līguma tomēr paturēja savu agrāko valdnieku, savas agrākās tiesības un brīvības, tikai bija spiesta pieņemt Māras zemes priesterus un soģus (fogtus) un maksāt baznīcai «desmito tiesu». Zemgaļiem toreiz laikam nebija citas izejas kā pieņemt diktēto miera līgumu, jo palīdzība no Lietuvas, kur Mintautis patlaban bija saistīts cīņās ar daudziem ārējiem ienaidniekiem, nebija sagaidāma.

Bet kad 1259. gada vasarā leiši pie Skodas sakāva Rīgas bīskapa un kuršu lielo kaŗaspēku, zemgaļiem radās dūša nokratīt vācu virskundzību, un viņi tā paša gada rudenī padzina svešos priesterus un soģus. Tā Zemgale atkrita no Rīgas bīskapa (tas no 1250. gada dēvējās arī par Zemgales bīskapu) un bija atkal atguvuši savu neatkarību. Rīgas valdnieki, protams, nevarēja ar tādu stāvokli samierināties. Jau nākamajā 1260. gadā bīskapa kaŗaspēks, kuŗā piedalās atkal letgaļi, lībieši un kurši, uzbrūk Tērvetei, bet zemgaļi uzbrukumu atsit, pēc kam vācieši nostiprinājas Dobes kalnā (Auces novadā). Ar leišu palīdzību viņi izsit vāciešus arī no šī apcietinājuma, un tanī pat gadā vēl notika arī lielā kauja pie Durbes, kur Māras zemes armija piedzīvoja savu otro lielo katastrofu.

Pēc tam 1265. gadā, kad Rīgā valda piektais bīskaps Alberts, ko pāvests bija paaugstinājis par archibīskapu, rīdzinieki atkal iebrūk Zemgalē, bet arī šoreiz zemgaļi pamatīgi sakauj archibīskapa kaŗaspēku, un no tā atgriežas Rīgā tikai nožēlojamas atliekas.

Nākamajā 1266. gadā ordeņa mestrs dodas no jauna uz Zemgali ar lielu kaŗaspku un uzceļ Jelgavas pili, kur paliek garnizons, kas pastāvīgi posta zemgaļu mājas un druvas. Pēc tam mestrs sarīko atkal lielāku kaŗagājienu, nodedzina zemgaļu ciemus un labības laukus, bet arī šoreiz zemgaļi pašu spēkiem uzveic iebrucējus un piespiež tos atkāpties.

Paiet nedaudz gadu mierā: 1271. gadā ordenis atkal sapulcina lielu armiju un dodas jaunā kaŗagājienā uz Zemgali. Šoreiz vāciešiem laimējas ieņemt Tērveti, un gadu vēlāk viņi ieņem arī Mežotni un Raktis pili. Zemgaļi atkal spiesti padoties, maksāt meslus un kristīties. Tā nu septiņus gadus no vietas zemgaļi cieš; kad 1279. gadā leiši sakauj ordeņa kaŗapulkus pie Aizkraukles, zemgaļi sacēlas no jauna, ieņem atpakaļ Tērveti, atjauno nodedzināto pili un jūtas atkal atbrīvoti. Chronists šinī gadījumā piemin Zemgales valdnieku Nameju (Nameise), kas pats vadījis varonīgo kauju pie Tērvetes. Sakautie Māŗas valsts kaŗapulki nespēj tik drīz sarīkot soda ekspedīciju uz Zemgali, bet to nu Rīgas kungu uzdevumā dara Kuldīgas soģis ar kuršu pulkiem, kas tanī pat gadā uzbrūk Dobelei. Namejs tomēr atsit kuršu uzbrukumu un galīgi sakauj bēgošos kuršus pie Babītes. Tanī pat rudenī vēl otrreiz Kuldīgas soģis uzbrūk Dobelei, pārsteidz zemgaļus, nodedzina pilsētu, apkauj vīrus un sievas unn atgriežas uz Kuldīgu ar bagātīgu laupījumu.

Lai darītu galu šādiem uzbrukumiem, Namejs nodomāja vāciešus labi pārmācīt un saposās kaŗagājienā uz Rīgu. Taču nodevēji bija paguvuši dot ziņu rīdziniekiem par gaidāmo uzbrukumu. Mestrs bija sapulcinājis atkal visas zemes kaŗapulkus, un šinī gadījumā (1280. g.) chronists piemin, ka cēsnieki ieradušies zem sava sarkanā karoga ar baltu svītru, un to viņš apzīmē par latviešu karogu «Varwar ich ouch das segen kan: die banie der letten ist»). Rīgu ieņemt Namejam neizdodas, bet viņš saņem gūstā ordeņa mārŗalu.

Tad ordenis rīko jaunu kaŗagājienu uz Zemgali. 1280. gada vasarā («pļaujas laikā») pie Tērvetes ir sapulcināti 14.000 vīru. Tērvetieši padodas un noslēdz atkal miera līgumu: «Notika zemgalieŗu prāts, ar tiem derēja mieru, lai tie maksā baznīcai meslus, bet kristīgiem nekad vairs nedara ļauna.»

Nameju šis kauna pilnais līgums laikam būs pārāk dziļi sarūtinājis. Iespējams, ka pašu zemgaļu starpā radušās nesaskaņas starp vācu piekritējiem un pretniekiem. Vismaz Namejs nav gribējis pildīt 1280. gada līgumu, un nākamajā 1281. gadā chronists viņu piemin pēdējo reizi — kā leišu karaļa Troidena kaŗavadoni. Viņš vada Prūsijā niknas kaujas pret ordeni un ieņem daudzas pils un pilsētas (Kristburgu, Marienverderu, Graudenci u. c.). Domājams, ka viņam gājuši līdzī arī daži zemgaļu pulki. Par Nameja turpmāko likteni nekas nav zināms, un sakarā ar šo kaŗagājienu chronists piezīmē: «Bet viņš vairs neatgriezās tanī zemē, ko sauca par Zemgali. Viņš pārkāpa miera derību.»

Pēc tam Zemgalei, redzams, nav bijis vairs vadošas galvas. Drīz pēc tam vācieši ir pastrādājuši kādu briesmu darbu, kas sevišķi spilgti raksturo ordeņa brāļu mežonību. Proti, kādā 1310. gada sūdzības rakstā, ko Rīgas pilsēta nosūtījusi pāvestam, lasām: «Ordeņa brāļi bija ielūguši zemgaļu kungus un bajārus pie sevis viesos, it kā uz miera sarunām, bet tad visus atnākušos negēlīgi nodevīgā kārtā noslep-kavojuši, tiem galvas nocirzdami, lai zemgaļiem nebūtu vairs vadoņu.» Šī notikuma gads nav zināms, bet jādomā, ka šī zemgaļu bajāru apkaušana notikusi pirms 1286. gada, kad ordenis no jauna uzbruka Tērvetei. Redzams, ka zemgaļiem bija radušies jauni vadoņi, kas joprojām skubināja tautu nepadoties vāciešiem. Tad vācieši uzcēla Svētkalnā pie Tērvetes pili un nometināja tur garnizonu, kam bija uzdots postīt apkārtējo zemgaļu novadu. Zemgaļi ar leišu atbalstu mēģināja vāciešus izsist no pils, bet tas viņiem neizdevās.

«Atskaņu chronika» stāsta tā: «Kristīgie aizstāvējās varonīgi un nokāva daudz pagānu, bet zemgaļi un leiši tomēr nemitējās brukt virsū un stāvēja kā mūris. No bultām daudzi dabūja galu, un tos aizvāca ievainotus vai nokautus. Baltais sniegs palika

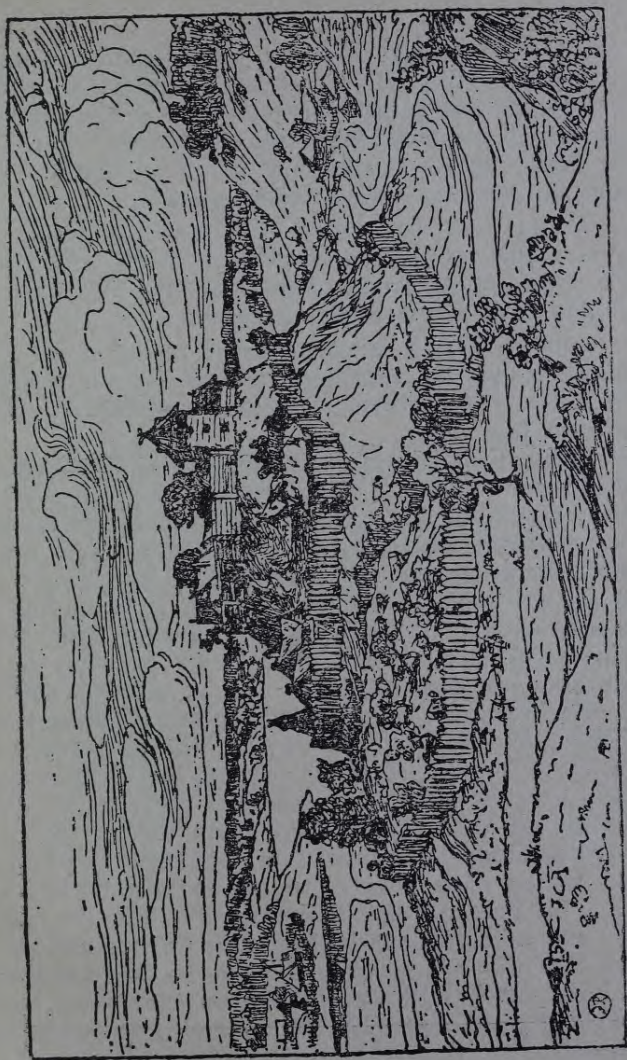
sarkans kā asinis, un viss kļajums bija asins krāsā. Pēdīgi brāļi sāka šaut akmeņus no divām kaŗa mašīnām; tad pagāniem klājās grūti, un viņi atkāpās no kaujas lauka. Kauja turpinājās veselu dienu. Vakarā, kad kauja beidzās, pagāni uzlasīja savus kritušos un sadedzināja. Pagāni bija gaužam noskumuši, jo daudzi no viņiem bija krituši: pusceturta simta bija pagalam.»

Trešajā dienā pēc neveiksmīgā uzbrukuma Svētkalnam, zemgaļi nodedzināja savu Tērvetes pili un pilsētu un atstāja savu zemi, atkāpdamies uz Rakti (pie tagadējās Žagares). Tā pēc simts gadu ilgas nemītīgas cīņas par savas zemes neatkarību zemgaļi zaudēja savu galvaspilsētu Tērveti, ap ko bija norisinājušās daudzas varonīgas cīņas. «To dzirdēdams, mestrs priecājās par tādu vēsti un slavēja Dievu debesu augstībā» — tā chronists nobeidz 1286. gada traģēdijas aprakstu.

Un tomēr — tas vēl nebija zemgaļu gals. Vēl turējās dažas viņu pils: Dobeļe, Rakte, Sidrabene. 1287. gadā zemgaļi mēģina reālizēt Nameja plānu — uzbrukt Rīgai. To viņi arī izdara, nodedzina ēkas ārpus mūriem, apkauj labu tiesu ordeņbrāļu, bet Rīgu tomēr neņem. Aiziedami, viņi sakauj vāciešus vēl pie Ikšķiles. Un drīz pēc tam, tā paša gada marta mēnesī zemgaļi gūst savu pēdējo slaveno uzvaru: iznīcina ordeņa kaŗaspēku pie Garozas.

Saule, Durbe, Garoza — tās ir trīs vietas, kur ordeņa armija piedzīvojusi pilnīgu katastrofu. Visās trijās šinīs vietās mūsu senči ir pierādījuši lielu varonību un māku, kas pārspējusi ordeņbrāļu un krustnešu kaŗa mākslu.

Garozas kaujā krita kā ordeņa mestrs Vilekins, tā arī zemgaļu vadonis («houbtman»), kuŗu chronists, diemžēl, nav saucis vārdā. Tas, domājams, ir bijis pēdējais zemgaļu valdnieks, Nameja pēctecis. Un laikam viņš pats ir bijis tas (chronists saka: «der semgallen einer», t. i. kāds no zemgaļiem), kas uzru-

Senlatviešu nīls.

nājis savus pulkus kā Viestarta un Nameja cienīgs pēctecis: «Mums visiem zināms, ka ordeņa ļaudis ir nodarījuši mūsu zemei daudz posta, tāpēc kausimies nu, tagad ir laiks. Ja uzvarēsim brāļus (t. i. ordeņa pulkus), tad Svētkalnes pilij jāiet bojā, jo tie tūdaļ atstās šo pili, un tad mūsu zemei būs miers. Bet ja šī pils paliks, mums būs jāaiziet no savas zemes. Tad labāk lai mirstam nekā aizejam postā!»

Zemgaļi sakāva ordeni, bet tomēr nenotika tā, kā viņi bija cerējuši. Svētkalnu vācieši neatstāja, drīz vien savāca jaunus karotājus no Vācijas, un zemgaļi savu Tērveti vairs neatguva.

1288.—1289. g. ziemā ordenis izpostīja arī Dobeli un Rakti, un zemgaļiem atlika vēl viens vienīgs cietoksnis — Sidrabene (pie tag. Jānišķes). Drīz krita arī tas.

Zemgaļi uz ātru roku uzcēla jaunu cietoksni un domāja vēl turēties. Tad ordenis izdomāja jaunu negēlīgu cīņas līdzekli, par ko «Atskaņu chronikas» autors vaļsirdīgi pastāsta: «No Svētkalnes pils draudiem zemgaļi nekad netika vaļā. Kad tie gāja art un sēt, tad atnāca viņu kaimiņi un paņēma viņus līdz ar visiem zirgiem. Bet kad izbailes pārgāja, ordeņbrāļi tūdaļ atkal lasījās kopā un jādelēja pa viņu zemi, laupīdami un dedzinādami. Dažreiz notikās pat tā, ka divi karapulki reizē dedzināja mājas, ciemus un pilsētas, un tādus varoņdarbus tie bieži pastrādāja kā Raktē, tā Dobelē. Zemgaļi nespēja aizstāvēties pret brāļu uzbrukumiem, kas neslēpās pilī, tas zaudēja dzīvību vai krita gūstā. Zemgaļiem atņēma un iznīcināja gan lopus, gan mantu, un tie gaužam noskuma. Kad labība nāca gatava, to nokapāja gar zemi kā zāli. Tā Zemgalē izcēlās bads. Bet kad tie mēģināja no jauna iekopt laukus, kļūdami mazliet drošāki, tad brāļi bija steigušus klāt un bruka tiem virsū. Daudzus nokāva līdz ar sievām un bērniem. Tiem bieži bija par ko gausties, un zemgaļi kļuva pliki un nabagi.»

Dr. A. Bilenšteins domā, ka jau tanīs laikos, kad ordeņa ļaudis pastāvīgi tramdījuši zemgaļus, radusies pazīstamā tautas dziesma par «cīrulīti — mazputniņu», kam mēdz dot padomu, lai tas netup (neguļ) ceļa maliņā:

«Gaŗām brauca lieli kungi,
Traucē tavu pereklīti.
Laidies upes līcītī
Aiz purviem, tīreļiem,
Ne tur tilta, ne tur ceļa,
Ne tur brauca lieli kungi...» (2619.)

Citos variantos vēl šādiem vārdiem brīdina «cīrulīti»:

«Samīs tevi kājiņām.» (2620.)
«Saķers tevi, aizvedīs.» (2621.)

Kā dziesmas senatnīgāko pazīmi Bilenšteins uzrāda cīruliša — gūstekņa spaidu darbus — kaŗa bruņu kalšanu:

«... Tad liks tevīm bruņas kalt;
Kad tu bruņas izkalīsi,
Tad liks tevīm kaŗā iet.
Tur tu iesi, tur paliksi
Pa zobīņa galiņam.» (2628., arī 2629. un 1.—3. var.).

Patiesi, «cīrulītis — mazputniņš» ir ceļmalas vīrs ar neapskaužamu likteni; to vācu kaŗavīri vai nu «samin kājiņām», vai arī saņem gūstā, kur to padara par vergu vai sūta kaŗā pret pašu brāļiem. Un tāds bija zemgaļu liktenis XIII gadsimta beigās, kad ordeņbrāļi, chronista vārdiem runājot, tos padarīja «plikus un nabagus.»

Tad beidzot, bada nomocīti, zemgaļi izmisumā nodedzināja savus atlikušos apcietinājumus, bet tomēr nepadevās! 1290. gadā viņi cēlās kājās, atstāja savu zemi un aizgāja uz Lietuvu (Žemaiti). Ordenis beidzot ieguva Zemgali, bet paši zemgaļi tomēr nepadevās.

Cik liels varēja būt aizgājušo zemgaļu skaits? To mēs dabūjam zināt no kādas Rīgas archibīskapa sūdzības pāvestam par ordeņa briesmu darbiem. Tur sacīts, ka ordenis ar saviem briesmu darbiem aizdzinis uz Lietuvu vairāk nekā 100.000 zemgaļu...

Zemgaļu aiziešana no savas zemes ir tāds notikums, kam ne cildenās varonības, nedz arī traģisma ziņā līdzīgu piemēru nav viegli atrast visas pasaules vēsturē.

Zemgaļu zeme krita beidzot ordenim par laupījumu, bet nu tā bija tukša un izpostīta. (Bauskas-Mežotnes novads jau agrāk bija pārgājis bīskapa īpašumā, to ordeņa uzbrukumi neskāra, un no turienes iedzīvotāji arī neaizgāja).

100.000 zemgaļu!... Tas ir apmēram tik pat daudz, cik tanī novadā ir arī tagad iedzīvotāju. Šis aizgājēju skaits liek saprast, cik bieži apdzīvota un bagāta zeme ir bijusi Zemgale jau XIII gadsimtā. Tukšajā zemē ordenis nometināja jaunus iedzīvotājus, un tagadējie zemgalieši vairs nav seno varonīgo zemgaļu pēcteči.

Bet ja Lietuva XIV gadsimtā atkal reiz kļuva liela un varena, tad tas, bez šaubām, bija arī varonīgo zemgaļu nopelns. Tur, jaunajā dzimtenē, vēl ilgi bija jūtams neuzvaramo zemgaļu gars.

XIII

ZEMGAĻU KULTŪRĀLAIS STĀVOKLIS XIII GADSIMTĀ

Latvieši bija barbari, vācieši atnesa viņiem kultūru — tāda, īsos vārdos saņemot ir visu agrāko Baltijas vācu vēsturnieku mācība.

Tā, protams, ir apzinīga nepatiesība, kas mums uztiepta un sludināta gadu simteņiem ilgi. Jo senvēstures lieciniece — archailogija un mūsu vēstures pirmavoti — chronikas rāda mums gluži citādu vēsturisku patiesību.

Par Zemgali, kas kā valsts pastāvējusi veselu gadsimtu cīņā ar vācu iekaroņiem, mums arī ir visvairāk ziņu, un tās dod iespēju spriest par zemgaļu politisko, materiālo un garīgo kultūru XIII gadsimtā.

Zemgales valsts valdnieku Viestartu chronists Latviešu Indriķis dēvē par vecāko (major natu de Semigallia) jeb vadoni, virsaiti (Semigallorum dux princeps). «Atskaņu chronikas» autors viņu sauc par «konic», t. i. karali. Viņa darbībā arī saskatāmas visas valdnieka pazīmes: viņš kārto starptautiskās lietas, vezdams sarunas ar Rīgas bīskapu un pāvesta legātu, leišiem u. c.; kaŗa laikā organizē un vada kaŗapulkus; pārmāca nepaklausīgos novadus (mežotniešus); sasauc un vada tautas vecāko sapulces (pēc chronistu ziņām, šādas sapulces svarīgu jautājumu izlemšanai noturējuši arī lībieši un letgaļi; arī zemgaļi notur šādu apspriedi, kad 1259. gadā lemj par vācu soģu izraidīšanu); Zemgales valdnieks, domājams, ir bijis augstākā autoritāte arī ticības lietās, kā to redzam no Viestarta sarunām ar pāvesta legātu par kristīgās ticības pieņemšanu, kad viņš ieņem noraidoģu stāvokli, un zeme paliek pie senās ticības.

Kādas zemgaliem bijušas vēl citas valsts iestādes, par to, kā vēsturnieks J. Krodznieks saka, mums ir tikai «sīkas, jo gausas ziņas». Zemgaļi, pēc viņa domām, dzīvojuši vēl dzimšu satversmē, «jebšu par latviešiem chronists teic, ka tie dzīvojuši izkaisīti, tas būtu saimēs, kā viņi dzīvo vēl šodien. Bet noteikt robežu, kur beidzas saime un sākas dzimta, nav nebūt tik viegli. Katrai pilij apkārt atrodošos pilsētu gan nebūs apdzīvojusi viena dzimts vien, bet vairāk zimšu.»

Latviešu Indriķis min arī zemgaļu vecākos (seniores), ko vācieši ar viltu apkāva pie Mežotnes (divus no tiem viņš sauc vārdā: Madi un Gaidi). «Tā kā Mežotnes vecāko bijis vairāk par simtu, tad domājams, ka tie būs bijuši saimju galvas — saimnieki. Dzimšu vecākos varētu ieskaitīt par kungiem un slavenākajiem (nobiles)» — saka Krodznieks.

Zemgaļu saime, pēc Krodznieka domām, nav sastāvējusi no asins radniekiem vien, bet pie tās, tāpat kā vēl XIX gadsimtā, būs piederējuši arī svešnieki — kalpi. «Pēdējie, pa lielākai daļai, būs cēlušies no kaŗa gūstekņiem un parādos kritušiem dzimts un valsts locekļiem. Kaŗa gūstekņus laikam piešķīra saimēm par kalpiem, meitām un puīšiem (megete un knechte) — par tādīem, kas zaudējuši savu brīvību un kam jākalpo savam kungam un saimniekam. Zināmā mērā verdzība būs bijusi pazīstama mūsu senčiem, kā to zinām no kaimiņu slavu un ģermāņu tautām.»

Tā kā Zemgale bijusi ļoti biezi apdzīvota zeme, tad tas rāda, ka lauksaimniecība bijusi samērā augsti attīstīta: no kā citādi būtu pārtikuši zemes iedzīvotāji? To apstiprina arī tas, ka sirotāji Zemgalē guvuši arvien bagātīgus laupījumus: labību un lopus. Vēl savā pēdējā cīņu posmā, kad vācieši apdraud zemgaļus uz katra soļa, viņi cītīgi kop savus laukus.

Zemgaļiem lauksaimniecības ražojumu pieticis nevien pašu iztikai, bet tos viņi arī pārdevuši, iemai-

nīdami pret citām precēm. Mums ir svarīgas liecības, ka tirdzniecības sakarus ar zemgaļiem jau sen pirms vācu ienākšanas Baltijā uzturējušas nevien tuvas, bet arī tālas tautas. Zviedru rūnu akmeņi vēstī par tirgotāju braucienu uz Zemgali (Simkala) un Daugavu (Tuna) jau XI gadsimta sākumā. Nestora chronika stāsta, ka 1106. gadā uz Zemgali nākuši Polockas kņazi, lai iznīcinātu šķēršļus Polockas tirgotājiem viņu braucienos pa Daugavu uz rietumiem. «Zemgale uzvarēja Vseslaviču, viņa brāļus un viņu karapulku, nonāvēja 9000 vīrus» — tā saka chronists.

Un ja archailogi tagad konstatējuši, ka Daugmales pilskalnā atrodamas 4 deguma kārtas, tad tā ir liecība, ka ap šo labi nocietināto zemgaļu pili pie Daugavas norisinājušās pastāvīgas cīņas ar citām tautām, kam zemgaļu cietoksnis pie Daugavas bija nevēlams šķērslis tirdzniecības ceļā. Ka šai zemgaļu pilsētai ir bijuši plaši tirdznieciski sakari, to apliecina te atrastās senlietas, kas importētas no austrumiem un rietumiem: Zviedrijas vikinga figūra, Zviedrijas un Gotzemes bronzas rotu lietas un kaula izstrādājumi, austrumu sudraba stieņi un jostu izrotājumi, somu un krievu bronzas rotu lietas, Ķīevas emaļas olframenti un Bizantijas krustiņi, arābu, bizantiešu, vācu, angļusakšu u. c. monētas u. t. t.

Un Zemgales osta, kas, kā prof. F. Balodis domā, atradusies pie Daugmales pilskalna, bija tik bīstams konkurents jaundibinājamai Rīgai, ka vāciešiem nebija pa spēkam ar to sacensties, kāpēc tie panāca, ka šo zemgaļu tirdzniecības pilsētu pāvests apkāva saviem lāstiem!

«Zemgaļu ostu un zemgaļu varas un kultūras centru Daugmales pilskalnā iznīcināja tie, kam tirgus un veikali bija dārgāki par diženu godīgumu, zemgaļu tēvijas mīlestību un kultūru», saka prof. F. Balodis.

Tā vien liekas, ka Daugmales pilskalns ir bijis pats galvenais Zemgales tirdzniecības un kultūras centrs, un tikai pēc šīs pilsētas galīgās nopostīšanas

par zemgaļu administrātīvo un kultūrālo centru būs kļuvusi Tērvete, ko vairakkārt piemin XIII gadsimta chronisti. Tur tad mēs redzam darbojamies abus slavenos Zemgales valdniekus — Viestartu un Nameju.

Savu galvaspilsētas stāvokli Tērvete paturējusi līdz pat 1286. gadam. Un ir zīmīgi, ko Dr. A. Bilenšteins «uzdrošinājies» pateikt par Tērvetes nozīmi XIII gadsimta vēsturē: Tērvete esot bijusi zemgaļu lītisko domu centrs. Jā, patiesi, XIII gadsimtā Tērvetē ir atradusies Viestarta un Nameja galvaspilsēta ar stipru cietoksni. Nevarēdami to ieņemt, vācieši tās tuvumā (Svētkalnā) uzcēla savu pili, un tomēr zemgaļi neatstāja Tērvetes krastus.

No Tērvetes «politisko domu centra», bez šaubām, vadīti arī 1236. gada notikumi, no šejienes izšķirošā cīņā devušies arī slavenie Saules kaujas varoņi.

Arī kara mākslā senie zemgaļi varējuši sekmīgi sacensties ar citu tautu armijām, pat ar ordeņa bruņniekiem un krustnešiem. Uz chronistu sniegto ziņu pamata J. Krodznieks tā raksturojis zemgaļu kara spēku: «Zemgaļu kara spēks, kā arī rada tautu, leišu un žemaišu, pastāvēja no jātniekiem un kājniekiem. Jātniekus viņi izlietoja tur, kur vajadzēja ienaidnieku tramdīt, ātrumā uzklupt, ātrumā atkāpties. Kad kāvās, zemgaļi un arī kaimiņu tautas, nemēdza sēdēt zirgu mugurā, jebšu zirgi bija segloti, bet nokāpuši no zirgiem, kāvās kājās. Zemgaliešiem bija metamās un sitamās vāles, zobeni, vairogi, bruņas un cepures. Vēlāk viņi arī iemācījušies šaut ar stopiem jeb lokiem. Ar laiku viņi iemācījās tāpat apkaņot bruņnieku pilis, kā to darīja vācieši. Lai sadragātu pils mūrus, lietoja dažādas mašīnas: metamās, kuņām meta pilī akmeņus un citas lietas (ribalde, paterellen, katapulten); sārtiem līdzīgas balķu kaudzes jeb torņus, ko tik augsti krāva, kamēr sniedzās līdz pils sienai; ežus un cūkas (ericios et porcos), ar ko paraka pils vaļņus.

Vāciem uzbrūkot un ielaužoties zemgaliešos, kā arī leišos un žemaišos, šīm tautām bija ieradums tūlīn nolīst mežus, aizsprostojot ceļu, lai ienaidnieku spēks lēnām tiktu uz priekšu, piekustu, aizkavētos ceļu tīrot, bet pašiem būtu laika salasīties vajadzīgā skaitā.»

Archailoģiskie izrakumi Zemgales, Kursas u. c. latviešu pilskalnās rāda, ka mūsu senčiem ir bijušas pašiem savas ieroču kaltnes. Daļu ieroču un bruņu viņi, protams, ieguva arī no sagūstītiem un kaujā kriušu pretniekiem. Tā tad, kara tehnikas ziņā zemgaļi neatradās zemākā līmenī kā viņu ienaidnieki, un citādi viņi arī nebūtu guvuši uzvaru daudzās slavenās kaujās XII gadsimtā ar krieviem un XIII gadsimtā ar vāciešiem pie Saules, Garozas u. c.

Ne ar savu ieroču un kultūras pārākumu Vācijas iekaroņi beidzot uzveica Zemgali, pat viltība un mežonīgie cīņas līdzekļi nebūtu salauzuši seno zemgaļu spēkus. Zemgaļu valstij pēc 100 gadu ilgām cīņām beidzot bija jāiet bojā tāpēc, ka tā bija palikusi vienīgā un izolētā latviešu zeme pret Māras valsts pārspēku.

Bet arī aizejot no savas zemes, zemgaļi neatstāja to kā panikā klīstoši bēgļi. Pāri par 100.000 zemgaļu atdod liesmām savas sētas un pilis, tad paceļas kā viens vīrs un dodas svešumā. Labi organizētu un plānveidīgu rīcību redzam arī šinī pēdējā zemgaļu traģēdijas cēlienā. Zemgaļi atkāpjas kā vienota un neiznīcināta tauta, lai meklētu jaunu dzimteni brāļu tautas zemē. Tā nav sakautas armijas izklīšana. tas nav bēgošs barbaru pūlis — tā aiziet no savas zemes kultūrā patstāvīga un disciplinēta tauta. Cik slavena ir zemgaļu 100 gadu ilgo cīņu vēsture, tikpat slavena ir arī viņu aiziešana no savas zemes...

«Neviena tauta nav aizstāvējusi savu brīvību mazākiem līdzekļiem un ar lielāku dūšību» — liecina O. f. Mirbachs.

Ko vāciešiem maksājusi Zemgales un Kursas iekarošana, to ordeņa lielmestrs Kniprode mēģinājis

aprēķināt dažus gadu desmitus vēlāk pēc Māras zemes galīgas iekarošanas (1351. gadā). Viņš saskaitījis, ka 84 gadu laikā cīņās ar latviešiem vācieši zaudējumi bijuši šādi: 2 bīskapi, 6 ordeņa mestri, 28 firsti un grāfi, 49 augsti muižnieki, 11.100 bruņinieku un muižnieku, 4000 pilsoņu, 8000 iedzimto — kopā 117.000 kritušo.

Patiesi mēs varam būt lepni, ka seno latviešu zemju iekarošana, iznīcināšana un pakļaušana Māras valstij tik dārgi maksājusi. Tā ir zīmīga vēstures liecība, kas mūsu senčiem nedara kaunu.

XIV

SKALDĪTI UN TOMĒR VIENOTI

Kā pašā Saules kaujā, tā arī pirms un pēc tam mēs redzam, ka viena latviešu zeme kaņojusi ar otru. Kāpēc tas tā noticis, un vai tas tā bijis jau pirms vācu iebrukuma Baltijā? Kā būtu risinājusies mūsu vēsture, ja visas baltu tautas būtu aizstāvējušās vienkopus pret saviem ārējiem ienaidniekiem? Vai viņas būtu nosargājušas savu politisko patstāvību un savu kultūru?

Daudz tādu jautājumu paceļ Saules kaujas vēsture un visu citu notikumu virkne, kas saistās ar mūsu senču likteni XII un XIII gadsimtā.

Vienkāršos vilcienos, bet raksturīgos vārdos Baltijas tautu senvēsturi skicējis Aleksandrs Grīns, un viņa raksturojums satur zīmīgus slēdzienus un atbildes uz tiem dažādajiem jautājumiem, kas paceļas, aplūkojot Saules kaujas vēsturi un šī notikuma tiešās un netiešās sekas. Viņš saka:

«Par Latvijas vēstures vecākiem laikiem, kuŗus ievada misionāra Meinharta ierašanās pie Daugavmalas lībiešiem un šim Kristus kalpam sekojošie bīskapu un bruņnieku gadsimti, ir ļoti maz rakstītu ziņu, atskaitot skandināvu un krievu chronikās lasāmus ļoti īsus kaņagājienu un kauju atzīmējumus. Plašākais un objektīvāvais ziņu avots par viņiem tālajiem senlaikiem mums ir pašu latvju archailogu pētījumi, kas savos vispārējos vilcienos jau aptver gandrīz visas senlatvju cilšu zemes un dod jau visai pārskatāmu ainu par šo cilšu robežām un viņu kultūru. Latvijas aizvēstures un veclaiku vēstures pētnieki, dibinādamies uz pilskalnu un kapeņu izrakumu datiem, nākuši pie slēdziena, ka senlatvju ciltīm bijušas jau

priekš 1000 un pat vairāk gadiem savas labi organizētas valstis. Šo atzinumu, tieši un netieši, apstiprina arī skandināvu chronisti, vismaz zīmējoties uz kuršiem, ar kuŗu valsti zviedru un dāņu ķēniņi kaŗojuši vairākus gadu simteņus, kaŗa laimei sveŗoties te vienā, te otrā pusē, un atkarībā no šīs mainīgās kaŗa laimes, sadegot liesmās gan kuršu, gan skandināvu tautu pilsētām.

Kaŗodami vairākus cilvēku mūžus ar rietumu valstīm, kurši rod sevī vēl pietiekoši daudz spēka iekaŗot tepat tieši kaimiņos jaunas zemes: 9. gadsimtā viņi atņēma lībiešiem Ziemeļkurzemes pussalu, tā radīdami kaut ko līdzīgu vietējai tautu staigāšanai, jo lībiešu tautas lielā daļa dodas pāri tagadējam Rīgas jūras līcim uz Daugavas, Gaujas un Salacas grīvu, meklēt sev jaunu dzimteni.

Archailogu pētījumi liek domāt, ka otrai senlatvju ciltij — zemgaļiem — jau priekš 1500 gadiem bijusi sava valsts, kas sekmīgi atsitusi no Gotzemes nākušus iekaŗotājus. Par seno letgaļu valsts lielo varu liek zinnāmā mērā spriest lieliski nocietinātā šīs lielākās senču cilts austrumu (sevišķi dienvidaustrumu) robeža: dienvidaustrumu stūrī, kam spiedās virsū pats smagākais, gar Daugavu lejup virzītais krīviču uzbrukums, mēs rodam tik daudz vārenu pilskalnu, ka tos uzcelt un nostiprināt varēja tikai vienotas un samērā plašas valsts vara, rīkojot pie apcietinājumu darba daudzu novadu ļaudis.

Vai šo valstu starpā pastāvējušas ilgstošas draudzības saites, par to chronisti klusē. Tāpat tie nedod atbildes uz ļoti daudziem jautājumiem, kuŗus mēs labprāt gribētu uzstādīt, vēlēdamies redzēt savas zemes veclaikus skaidrā gaismā. Un daudzās, ļoti daudzās lietās mums te atliek apmierināties ar secinājumiem un minējumiem, kam pamats, diemžēl gan nav rokām tautsāmi fakti, bet uz loģikas slēdzieniem dibināta varbūtība. Protams, tas neizslēdz iespēju, ka šī var-

būtība stāv ļoti tuvu patiesībai, ko aizsegušas mūsu acīm tālo gadsimtu dūmakas.

Vai senlatvju valstu starpā pastāvējušas kādas ciešākas aites? Par to nav rakstītu ziņu, bet nav arī nekā tāda, kas liktu tādu varbūtību apšaubīt. Skandināvu un krievu senrakstos nav lasāms, ka kāda senču valsts būtu svešniekiem palīdzējusi cīņās pret savu asins un valodas brāļu ciltīm. Tāpat nav uziet Latvijā neviens 1000—800 gadus vecs kaujas lauks, kurā būtu atrasti cīņā viens pret otru celti kuršu, zemgaļu vai letgaļu ieroči. Tas liek domāt, ka vai nu klausidami asins balss mēmajai valodai, vai interešu kopības apziņas mudināti, mūsu tālie senči gadu simtiem ilgi dzīvojuši savās valstīs kā satiecīgi radi. Vienīgi tā izskaidrojam tas apbrīnojamais pretestības spēks, ar kādu samērā nelielā Kursā spēj atvairīt skandināvu armijas, Zemgale atsit gotzemniekus un Polockas krievus, un Letgale kādus 400—500 gadus nosargāt savas robežas un savu neatkarību pret to pašu krievu uzmākšanos: šīs senču valstis jūtas drošas par savu aizmuguri, un ārējo briesmu brīžos tām nedraudēja nodevīgs brāļu cilts uzbrukums, kā vēlāk, kad veidojās Māras valsts, — tā valsts, kas uzcelta pa lielākai daļai ar mūsu letgaļu, arī kuršu ieročiem.

Mums nezināmu iemeslu pēc šī vienības sajūta vēlāk sākusi bālēt, pat izaist no Senlatvijas ķēniņu un novadu kungu galvām. Varbūt tam par cēloni būs bijuši smagi zaudējumi ārējās cīņās, kas vispirms mudināja savtīgos domāt pirmā kārtā vienīgi par sevi, un vēlāk spieda arī citus sekot šo pirmo vienības jaucēju dotai priekšzīmei. Varbūt, starp cēloņiem bija arī valstu pakāpeniska saskaldīšanās mazākās, tēva ķēniņa mantojumu dalot dēliem, kā tas bija parasts viņos laikos vai visās Rietum- un Austrumeiropas valstīs.

Šīs vienības apziņas izbālēšanas rezultāti veco laiku beigās (XII—XIII g. s. maiņā) jau pārāk skaidri redzami: no vienotās Letgales valsts palikusi

tikai ķēniņa Visvalža valsts gar Daugavu, gan aizstiepdamās no Cēsīm līdz Krāslavai, un aizņemdama arī daļu Sēlijas, bet pati jau zināmā mērā nokļuvusi krievu kultūras un reliģijas sfairā, nokļuvusi arī zināmā (laikam gan nelielā) mērā zem Polockas krievu ķēniņvalsts iespaيدا. Latgales ziemeļu daļa — Tālava — maksā meslus Pliskavas krievu valstij un pa daļai pieņemuši no tiem pareizticību.

Šis senlatviešu avangards ziemeļos vairs lāgā nespēj atvairīt padzīto igauņu uzmākšanos. Kurši zaudējuši plašus apgabalus dienvidos, kuŗus ieņēmuši leišu cilts žēmaiši, jādomā, izmantodami kuršu valsts iekšējo sabrukumu, kam par iemeslu varēja būt lieli kuršu zaudējumi viņu cīņās ar skandināviem. Viennīgi Zemgale, šķiet, saglabājusi savu agrāko vienību un spēku; vismaz tā liek domāt tās ķēniņa Viestarta sekmīgā pretošanās Māras valstij, kaut gan sākumā tas ir kādu laiku šis valsts sabiedrotais un cīnās ar to kopā pret leišiem, kas sākuši apdraudēt arī Zemgales patstāvību.

Viestarta laiks, kaut gan mēs skaidri nezinām šī lielā Zemgales ķēniņa valdīšanas sākumu un galu, ir tai ziņā interesants, ka viņa politikā zināmā mērā saskatāma cīņa par latviskas Latvijas ideju: cīņā pret Māras valsti, kas tiecās apvienot zem savas varas zemgaļu asins un valodas brāļus viņpus Daugavas, un lūko ievilkt savas varas sfairā arī Zemgali, — šai cīņā Viestarts lūko biedroties ar kuršiem: vismaz zināms, ka pirms sava 1210. g. uzbrukuma Rīgai kurši slēguši kaŗa savienību ar zemgaļiem; tāpat 1228. g. kaŗa gājienā pret Rīgu kurši ir zemgaļu sabiedrotie. Abi kaŗa gājieni paliek bez panākumiem, kā liekas, tāpēc, ka zemgaļu atbalsts nav bijis pietiekoši enerģisks. Kā redzam, arī lielais Viestarts vispirmā un galvenā kārtā domājis par savu Zemgali. Var būt, ka Zemgale jau tad nejutās droša no Lietuvas augošās varas puses.

Rīga varēja krist, un līdz ar viņu arī Māras valsts, vēlākā Zemgales nomācēja. Tad Viestarts varēja kļūt par Māras valsts mantinieku viņpus Daugavas, par vienotās Latvijas ķēniņu. Viņš bija spējīgāks, kareiviskāks un tālredzīgāks, nekā tā draugs un kuršu ķēniņš Lameķins, un pati Zemgale tak atradās gandrīz Latvijas centrā, nevis nomalē, kā Kursas valsts.

Ar 1228. g. Zemgales un Kursas sadarbība izbeidzās, un abas brāļu ciltis pamazām pārvēršas par ienaidniekiem: kurši 1230. g. slēdz padošanās līgumu ar pāvesta sūtni, gan cerēdami paturēt visas savas tiesības un mantu, bet — šī līguma pildītājiem no kristiešu puses — vāciem, arī jau tad līgums ir tikai papīra strēmele. Bet arī lielā Durbes uzvara nespēj glābt Kursu no Māras valsts: pēc lielā baltu tautu valsti, — plāni, pie kuŗiem, tikai citā uztverē, 600 gadus vēlāk atgriezās Kronvalds, sludinādams Liel-latviju un leišu zemi kā tās sastāvdaļu.

Zemgales tālākās cīņas ar Māras valsti pa lielākaļ daļai norisinās sadraudzībā ar leišiem. Straujais Namejs ir Lietuvas ķēniņa Troidena sabiedrotais, vispēdīgi — Troidena armijas pavēlnieks kaŗagājienā uz Prūsiju.

Abas dienvidlatvju valstis — Zemgale un Kursas — ir kā kviešu graudi, ko maļ kopā Māras valsts un Lietuvas valsts dzirnakmeņi. Saskaldīto kuršu un zemgaļu spēki ir par vājiem, lai varētu nosargāt savu patstāvību; šīm valstīm atliek izvēlēties vienu no diviem: vai nu pakļauties Māras valstij, vai topošai Lietuvas lielvalstij. Kurši svārstās te vienā, te otrā pusē, gan saceldamies pret Māras valsts virskundzību, gan iedami krustnešiem palīgā apkaŗot Zemgali. Zemgaļi arvienu noteiktāk nostājas Lietuvas pusē un, zaudējuši savu brīvības kaŗu, aiziet trimdā pie leišiem, saviem kaŗa draugiem, saplūzdami kopā ar tiem, tāpat, kā sakusa ar leišu tautu dienvidsēļi.

Viestarta traģēdija ir reizē vadoņa traģēdija: par spīti visai ķēniņa tālredzībai un politiskai gudrībai, viņš nespēj aizraut tautu, nespēj pārliecināt sīkos pašlabuma meklētājus — novadu kungus par nepieciešamību ziedot šo pašlabumu lielai idejai: mežotnes bajāru vidū jau 1219. g. izperinās valsts nodevības plāns.

Zemgaļi cīnās visilgāk tāpēc, ka viņu spēks visilgāk saglabājies ārējo varu nesalauzts. Vecākā senču valsts krīt pati pēdējā. Iedragātais kuršu spars, ko aizlauzuši skandināvi un iedragājuši žemaiši, izkūp svaidīgās un kļūmīgās cīņās: ar Durbes kaujas varoņu šķēpiem Māras valsts salauž zemgaļu pēdējo piļu sargu pretsparu.

Mērojot ar mūsdienu mērķoku, tas ir brāļu kaŗš, izkaŗots kopējai dienvidlatvju brīvībai naidīgu varu labā.

Pavisam citāds ir seno ziemeļlatviešu stāvoklis. Dienvidnieki ir neatkarīgi ļaudis, ziemeļnieki pamazām spiesti atzīt krievu virskundzību, lai gan pēdējā nav bijusi visai liela. Ziemeļnieki, sevišķi tālavieši, jau pašā XIII g. s. sākumā izšķīras un kļūst par bīskapa un ordeņa sabiedrotiem, lai tiktu vaļā no krievu hēģemonijas. Ka ienācēji vēlāk uzmetīsies par zemes kungiem, to tālaviešu kungi neparedzēja. Šai ziņā viņiem trūka Viestarta tālredzības.

Šo tālaviešu politiku mēs varam saprast, ja iedomājamies viņu neapskaužamo stāvokli, vidū starp krieviem, igauņiem un lībiešiem. Tālavas atkrišana sekmēja arī Māras valsts varas izplatīšanos gar Daugavu uz augšu. Tā izbeidza pirmos krievu laikus Latvijā, paglāba mūs no pārkrievošanas likteņa, kāds ķēra dažus aiz Māras valsts robežas palikušus novadus tagadējā Jaunlatgales apriņķī, un arī Pečoru novada igauņus. Ja to ievēro, tad Tālavas kungu rīcību var saprast, varbūt, pat attaisnot: ar politiskās atkarības maiņu cenu bija paglābta no bojā ejas (vismaz panīkšanas) valoda, un arī senlatviešu kultūra, kas

saglabājās vēl gadsimtiem ilgi, arī zem bīskapu un bruņnieku virskundzības pelniem.

Patiesi, senā Māras valsts, ko palīdzēja uzcelt Vidzemes senlatviešu ieroči, viņas sākumā un jau pēc iedzīvotāju sastāva, nepelna vācu valsts nosaukumu. Tā bija sākumā celta kā teokratiska valsts, Rīgas bīskapa valsts, nevis vācu ienācēju valsts. Bīskapa varas, Māras valsts, aizvējā latvieši rada patvērumu pret krieviem un leišiem, tiem sākumā palika tiesības un manta, tāpat zeme.

Lietu stāvoklis Māras valstī sāka grozīties senlatviešiem par ļaunu, ordenim ņemot virsroku pār bīskapu un Rīgas pilsētu.

Māras valsts robežās senlatvieši pirmo reiz bij apvienoti visi vienā valstī. Tas bij nenoliedzams, kaut arī par dārgu maksu pirkts ieguvums. Nav ticams ka Zemgale vai Kursa būtu spējušas palikt neatkarīgas no Māras valsts: tās būtu aprijusi augošā Lietuva. Ja Mintauša plāni būtu izdevušies, tagad vairs nebūtu latviešu tautas, kaut gan būtu vienota baltu tauta, kuŗas etnografiskās robežas sniegtos no Vislas līdz Alūksnei un tālu iekšā tagadējā Baltkrievijā.

XII—XIII g. s. starptautiskie apstākļi, tāpat iekšējie apstākļi senču ciltīs, nebij labvēlīgi vienotas senlatviešu valsts izveidošanai. Toties šo apstākļu gājums nodrošināja vienotas latviešu tautas izveidošanos, visu senču cilšu sakušanu, atskaitot tās kuršu, zemgaļu un sēļu, tāpat letgaļu daļas, kas palika ārpus Māras valsts robežām, Lietuvā un pa daļai Krievijā.»

Līdzīgu uzskatu ir izteicis arī A. Švābe jau 1922. gadā savā «Latvijas vēsturē» (II d.): «Bija vajadzīga sveša vara, kas ar spēku no ārienes saturētu kopā patvaļā augušās ciltis. Šo uzdevumu izpildīja Māras valsts. Kopīgās cīņas un ieroču brālība vienā sabiedrotā kaŗaspēkā, zem vācu virspavēlnieka, izlīdzināja seno Baltijas tautu naidu un iemācīja agrākos ienaid-

niekus līgt mieru. Tiem tagad bija jāiet viena kunga gaitās. Tas viņus apvienoja un tuvināja.»

Pēc Saules kaujas Māras valsts vara un virskundzība varēja krist vieglāk kā jebkad (Durbes un Garozas uzvaras to vairs nevarēja panākt). Bet tas ne- notika, jo Saules kaujas laikmetā Baltijas tautām vēl nebija vienības apziņas un vienotas gribas. Māras valsts iekaroja vienu zemi, pēc otras, atskaldot tās citu no citas, līdz beidzot visas bija apvienotas vienā organismā. Un tad vajadzēja paiet sešiem gadu sim-

Bīskapa un ordeņa zemes Latvijā un Igaunijā XIII. g. s. beigās

teņiem, kamēr atdzima vienotā latvju doma — Latvijas valsts ideja. Un tā bija beidzot atraisīšanās ir no krievu, ir no vācu virskundzības.

Ne 1236. gadā pēc Saules kaujas, bet 1918. gadā, sabrūkot Krievijas un Vācijas varenajām monarchijām, Kursā, Zemgale, Sēlija, Tālava un Latgale kļuva par vienotu Latvijas valsti.

Saules kaujas laikmeta

ZEMGALE	KURSA	LETGALE	LIETUVA
Karalis Viestarts Latviešu Indriķa chronikā pirmo reizi pieminēts 1205. gadā; „Atskaņu chronikā” pēdējo reizi pieminēts 1230. g. Iespējams, ka viņš dzīvojis vēl Saules kaujas laikā.	Karalis Lameķins 1230.(1231.) g. slēdzis miera līgumu ar pāvestaleģātu Baldvīnu.	Karalis Visvaldis (Jersikā) padevies Rīgas bīskapam 1209. gadā; 1230. g. minēts kādā dāvinājuma aktā. 1239. g. Jersikas pils bijusi jau nopostīta.	Karalis Ringauts Dz. 1176. g., mir. 1240. g. Pirmais Lietuvas apvienotājs.

chronoloģijas tabula

MĀŅAS VALSTS	VĀCIJA	KRIEVIJA	DĀNIJA
Pāvests Gregors IX. 1227.—1241.	Keizars Fridriķis II. 1212.—1250.	Lielkņazs Juris 1212.—1250.	Kārlis Valdemārs II 1202.—1241.
Pāvestaleģāts Baldvins 1232.—1236.	Ordeņa lielmestrs Zalcaš Hermanis 1210.—1239.	Novgorodas kņazi: Jaroslavs 1223.—1236. Aleksandrs (Nevskis) 1236.—1252.	
Rīgas bisk. Nikolajs 1229.—1253.		Polockas kņazs Bračislavs ?—1239.	
Kursas bisk. Engeberts 1234.—1236.		Kijēvas kņazi: Svjatoslavs ?—1236. Jaroslavs 1236.—1240.	
Tērbatas bisk. Hermanis 1219.—1247.			
Sāmsalas biskaps Indriķis 1234.—1260.			
Ordeņa mestrs Volkvins 1209.—1236.			
Ordeņu apvienošana 1237. g.			

Avoti un literātūra par Saules kauju

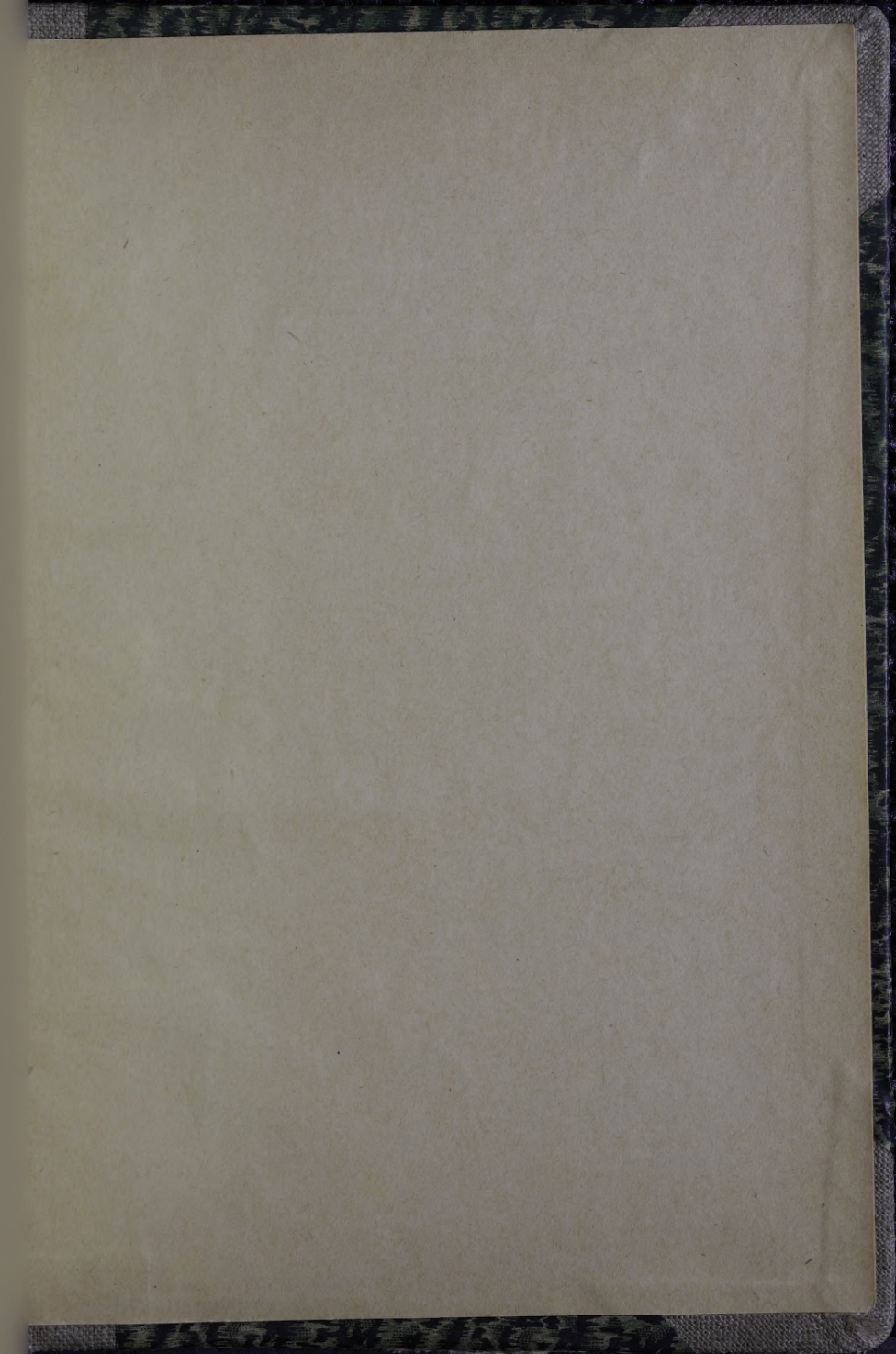
- Ditleb's von Alnpeke**, *Livländische Reimchronik*, enthaltend Der Riterlichen Meister vnd Bruder zu Nieflant geschicht; nach dem Bergmannschen Drucke mit den Ergänzungen und den abweichenden Lesearten der Heidelberger Handschrift. Riga 1857.
- Ditleba Alnpeķes**, *Rīmju kronika*, latviski M. Siliņa. Rīgā, 1893. (Ar tulkotāja komentāriem.)
- Ditlebs Alnpeke**: *Atskaņotā laika grāmata*. Tulkojis E. Bras-tiņš («Aizsargs» 1931., Nr.Nr. 4.—10.).
- Hermann von Wartberge**: *Die livländische Chronik*. Aus dem Lateinischen übersetzt von Ernst Strehle. Berlin und Reval 1864.
- A. W. Kojalowiez**: *Historiae lituanae*, Pars prior 1650.
- Friedrich Konrad Gadebusch**: *Livländische Jahrbücher*. Erster Theil von 1030. bis 1561. Riga 1780.
- [V. Češichins]**: *Исторія Ливоніи с древнѣйшихъ временъ*, томъ I. Рига 1884.
- Dr. F. G. Bunge**: *Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung* (Baltische Geschichtsstudien, 2. Lieferung. Leipzig 1875.
- Dr. A. Bielenstein**: *Doblen* (Baltische Monatschrift 1873.).
- Plutu Vilis**: *Baltijas tautu liktenis dzimtbūšanas vēsturē līdz 1561. g.* (Sēta, Daba, Pasaule V, 1889.).
- J. Krodznieks**: *Iz Baltijas vēstures I—II*. Rīgā 1912, 1913.
- Zemgaliešu simtgadu cīņas par patstāvību (anonims). *Latviešu etnografiskās biedrības izdevums Nr. 2.*, Rīgā 1915.**
- J. Juškēvičs**: *Kauja pie Saules 22. sept. 1236. gadā*. («Aizsargs» 1926.)
- Ed. Cālītis**: *Saules kauja* (Brīvā Zeme 1926.).
- Prof. A. Tentelis**: *Latvieši ordeņa laikmetā* (Rakstu kr. Latvieši I, 1930.).

- Gen. A. Kalējs:** Mūsu senču cīņas bīskapu un ordeņa laikos (Latvijas Kareivis 1931.).
- Doc. J. Bērziņš:** Kur notika Saules kauja 1236. gadā? Izglītības ministrijas mēnešraksts 1935.).
- Aleksandrs Grīns:** Latvijas vienības doma senos un nesenos laikos (Aizsargs 1936.).
- Aleksandrs Grīns:** Pasaules vēsture, II. sēj., 1929.
- Prof. A. Švābe:** Jersikas karaļvalsts (Senatne un māksla I, Rīgā 1936.).
- Prof. Fr. Balodis:** Zemgales osta (Dzīvei pretim 1936.).
- Richards Ērglis:** Zemgales neatkarības vēsture. Rīgā 1936.
- K. Fimbers:** Saules kauja. Romāns (Latvijas Kareivis 1936.).
Tas pats arī atsevišķā grāmatā.
-

S A T U R S

	Lpp.
I. Chronistu ziņas par Saules kauju	5
II. Zobenbrāļu ordeņa stāvoklis pirms Saules kaujas .	13
III. Zemgaļu neatkarības cīņas	19
IV. Zobenbrāļu ordeņa kaņi ar leišiem	27
V. Ordeņa gatavošanās jaunam kaņam	31
VI. Lielais kaņagājiens	34
VII. Saules kaujas varoņi	41
VIII. Latviešu līdzdalība Saules kaujā	48
IX. Zobenbrāļu ordeņa sabrukums	51
X. Leišu stāvoklis pēc Saules kaujas	59
XI. Kuršu apspiešana pēc Saules kaujas	63
XII. Zemgales liktenis pēc Saules kaujas	68
XIII. Zemgaļu kultūrālais stāvoklis XIII gadsimtā . .	77
XIV. Skaldīti un tomēr vienoti	83
Saules kaujas laikmeta chronoloģijas tabula	92
Avoti un literātūra par Saules kauju	94

200

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309052170